

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste Instituut

Infokorralduse õppekava

Kristina Reigo

**Haldusreformi mõjud rahvaraamatukogudele ühinenud Otepää
vallas**

Lõputöö

Juhendaja

Ilmar Vaaro

Tartu 2018

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. LÄHTEKOHAD JA ALLIKAD	6
1.1. Rahvaraamatukogude staatuse määratlemine.....	6
1.2. Eesti rahvaraamatukogude üldarengud	8
1.3. Haldusreformi määratlemine	11
1.4. Varasem haldusreformi kogemus rahvaraamatukogu seisukohalt	15
1.5. Ülevaade allikatest ja metoodikast	17
2. RAHVARAAMATUKOGUDE ARENGUID MÕJUTAVAD TEGURID ÜHINENUD OTEPÄÄ VALLAS	21
2.1. Otepää valla rahvaraamatukogude asukohad	21
2.2. Rahvaraamatukogude põhi- ja lisateenused	23
2.3. Otepää valla rahvaraamatukogude nähtavus	26
2.4. Vallavalitsuste võimekus rahvaraamatukogude valdkonnas	28
2.5. Rahvaraamatukogude osalus liitumisprotsessides	31
2.6. Rahvaraamatukogude arengu planeerimine juhtivate isikute vaadetes	34
3. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON	43
KOKKUVÕTE	50
SUMMARY	52
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS	55

SISSEJUHATUS

Haldusreformiga kaasnevad muudatused puudutavad meid kõiki ja selle mõju on raske ette ennustada. Suure raamatuhuvilisena oli soov lähemalt uurida rahvaraamatukogude saatust seoses haldusreformiga. Antud teemal lõputööd kirjutama ajendas mind isiklik huvi haldusreformi vastu ja sellega kaasnevatest mõjudest uue Otepää valla raamatukogudele. Teema valikul sai määravaks ka see, et tööalaselt olin seotud Otepää Vallavolikogu loodud haldusreformi komisjoni ja erinevate valdkondade tööühmade läbirääkimiste ning tähtsamate otsuste vastuvõtmise kirjapanijana, kuna tulevased kokkulepped ja arengusuunad peeti vajalikuks kirjalikult fikseerida. Mul oli suurepärane võimalus jälgida, kas ning kuidas olid arengusuundade paikapanemisel kaasatud kõikide valdkondade esindajad või tehti nende eest otsused, teada saamata nende nägemust või arvamust.

Seoses läbi viidud haldusreformiga moodustus uute haldusterritoriaalsete piiridega Otepää vald, mille halduskeskus alustas tööd Otepää Vallavalitsuse hoones 1. jaanuarist 2018. Üldjuhul on valdade ühendamine kaasa toonud teenuste koondumise tõmbekeskuste ümber ja vajaduse omavalitsuste hallatavate asutuste ümberkorraldamiseks. Otepää vallas tegutseb hetkel seitse rahvaraamatukogu. Rahvaraamatukogud on kohaliku omavalitsuse hallatavad asutused, mis sõltuvad suuresti kohaliku omavalitsuse eelarvest.

Teema aktuaalsust näitas samal teemal autori poolt koostatud seminaritöö. Lõputöö eesmärk on anda ülevaade ühinenud Otepää valla raamatukogude tööd ja arengut mõjutavatest teguritest ning haldusreformiga kaasnevatest võimalikest muudatustest.

Eesmärkide saavutamiseks seati järgmised uurimisülesanded:

- anda ülevaade Eesti rahvaraamatukogude arengut enim mõjutanud protsessidest
- tuua välja haldusreformist tulenevad muudatused ja ümberkorraldused omavalitsustes
- anda ülevaade varasemate ühendamistega kaasnenud mõjudest raamatukogudele
- anda ülevaade uue Otepää valla rahvaraamatukogude asukohtade, nähtavuse, põhiteenuste ja arengukavade kohta

- teha kokkuvõte ühinemiseelsetest tegevustest ja ühinemislepingus/kokkuleppes kajastatud rahvaraamatukogude tulevikust ja arengusuundadest
- tuua välja rahvaraamatukogude arengut mõjutavate persoonide seisukohad edasiste tegevuste osas

Ülevaate saamiseks ja uurimistöö jaoks materjale otsisin raamatukogudest, seadustest, kohalike omavalitsuste kodulehtedelt, omavalitsuste dokumendihaldussüsteemidest, arengukavadest, Rahvusarhiivi infosüsteemist, küsisin nõu raamatukogu töötajate käest ning viisin läbi intervjuud valdkonna eest vastutavate persoonidega.

Uurimistöö tegemisel kasutasin kvalitatiivset meetodit, seega on palju kasutatud tekstianalüüsi. Kvalitatiivse sisuanalüüsi tegemisel on kasutatud juhtumiülest ehk horisontaalset analüüsi, mis võimaldab vaadelda mitut analüüsitavat juhtumit korraga ning loob eelised suuremaks üldistatavuseks (Kalmus, Masso ja Linno, 2015). Intervjuude tegemisel kasutasin semistruktureeritud intervjuukava.

Uurimistöö koosneb sissejuhatusest, kolmest peatükist, mis jagunevad alapeatükkideks, järeldusest ning diskussioonist, kokkuvõttest ning kasutatud allikate ja kirjanduse loendist.

Esimene peatükk määratleb rahvaraamatukogu staatust, annab ülevaate rahvaraamatukogusid enim mõjutanud protsessidest Eestis läbi aegade, haldusreformi eesmärkidest ja sellega kaasnevast omavalitsuste ühinemiskohustusest Otepää valla näitel. Lisaks tuakse näiteid valdade kohta, kus läbi haldusreformi ja valdade ühinemise on tehtud muudatusi ning ümberkorraldusi raamatukogude töökorralduses. Esimene peatükk annab ka ülevaate allikate ja uurimistöös kasutatud meetodi kohta. Põhilised allikad olid raamatud, erinevad artiklid ajakirjadest ja ajalehtedest, õigusaktid, internet ning erinevatel raamatukogusid puudutavatel teemadel koostatud uurimistööd.

Teine peatükk toob välja uue valla rahvaraamatukogude asukohad, annab ülevaate põhitegevustest ja arengukavadest, kas ja kuidas on raamatukogud ära kasutanud kaasaja veebi võimalusi, et teha ennast nähtavaks reklaamides raamatukogudes toimuvaid tegevusi ja läbi selle tuua raamatukogudesse rohkem kasutajaid. Üks alapeatükk keskendub ühinemiseelsetele tegevustele ning annab ülevaate rahvaraamatukogude tulevikuplaanide kohta omavalitsuste vahel sõlmitud ühinemislepingus ja kokkuleppes. Viimane alapeatükk annab ülevaate arengut mõjutavate persoonide vaated edasise kulgemise suhtes.

Kolmandas peatükis analüüsitakse Eesti rahvaraamatukogude üldarenguid enim mõjutanud protsesse, 1990. aastate omavalitsuste ühinemiste mõju rahvaraamatukogude tööle ning võimalikke 2017. aastal läbi viidud haldusreformi mõjusid ühinenud Otepää valla rahvaraamatukogude tööle ja arengule. Lisaks analüüsitakse Otepää valla raamatukogude asukohtasid ja töökorralduslikku tegevust seoses plaanitavate ümberkorraldustega hetkel teada oleva teabe alusel ning arvesse võttes juhtivate isikute välja toodud arengusuundasid.

1. LÄHTEKOHAD JA ALLIKAD

1.1. Rahvaraamatukogude staatuse määratlemine

Rahvaraamatukogu on universaalse koostisega üldsusele avatud raamatukogu, mis teenindab kogu kohalikku või piirkondlikku elanikkonda ning mida tavaliselt täielikult või osaliselt rahastatakse kohaliku omavalitsuse ja/või riigieelarvest. Rahvaraamatukogu defineeritakse üldsusele avatud raamatukoguna isegi siis, kui selle teenused on suunatud kindlale sihtrühmale, nagu lapsed, nägemispuudega inimesed või haigla patsiendid. Rahvaraamatukogu põhiteenused on tasuta või osaliselt doteeritud. See määratlus hõlmab ka teenuseid, mida rahvaraamatukogud osutavad koolidele, ja teenuseid, mida piirkonnaraamatukogud osutavad piirkonna rahvaraamatukogudele. (Raamatukogusõnastik, 2018)

Rahvaraamatukogu seaduse järgi peab raamatukogu tagama elanikele vaba ja piiramatut juurdepääsu informatsioonile, teadmistele, inimõtte saavutustele ning kultuurile, toetama elukestvat õppimist ja enesetäiendamist. Rahvaraamatukogu võrgu loomisel tuleb omavalitsustes lähtuda, et keskmiselt kuni 500 elanikuga teeninduspiirkonna kohta peab olema vähemalt üks rahvaraamatukogu. (Rahvaraamatukogu seadus, 2017)

UNESCO rahvaraamatukogude manifestis on välja toodud, et rahvaraamatukogude tegevuse alus peab olema kõigile kasutajaile võrdse juurdepääsu tagamine oma kogudele, olenemata kasutajate vanusest, keelest või sotsiaalsest seisundist. Suur tähtsus on raamatukogude selge tegevuspoliitika väljatöötamisel, kus kohalikest vajadustest lähtudes määratletakse eesmärgid, eelistused ja osutatavad teenused. Rahvaraamatukogu töökorraldus peab olema tõhus ja järgima vastavaid erialanorme. Raamatukoguteenused peavad lähtuma linna- ja maaelanike erinevaist vajadustest. (UNESCO rahvaraamatukogude manifest, 2018)

Eesti raamatukoguvõrgu moodustavad rahva-, kooli-, teadus- ja erialaraamatukogud ning Eesti Rahvusraamatukogu (Raamatukogud Eestis, 2018). Vastavalt Eesti Statistikaameti kodulehel olevale infole oli 2017. aasta seisuga rahvaraamatukogusid 532 (Rahvaraamatukogud, 2018).

Rahvaraamatukogu seaduses on välja toodud, et kohaliku omavalitsuse volikogu kinnitab oma piirkonna rahvaraamatukogu põhimääruse, otsustab rahvaraamatukogu teeninduspiirkonna ja samuti rahvaraamatukogu tegevuse lõpetamise ja ümberkorraldamise. Kohaliku omavalitsuse eelarvest finantseeritakse töötajate töötasud, kogude regulaarse varustatuse teavikutega, lähtuvalt rahvaraamatukogu teeninduspiirkonna elanike arvust ja rahvaraamatukogu eripärale vastavad ruumid, sisustuse ja majandamiskulud. (Rahvaraamatukogu..., 2017)

Kohaliku omavalitsuse korralduse seaduses on kohalik omavalitsus põhiseaduses sätestatud omavalitsusüksuse – valla või linna – demokraatlikult moodustatud võimuorganite õigus, võime ja kohustus seaduste alusel iseseisvalt korraldada ja juhtida kohalikku elu, lähtudes valla- või linnaelanike õigustatud vajadustest ja huvidest ning arvestades valla või linna arengu iseärasusi. Samas seaduses on kirjas, et omavalitsusüksuse ülesandeks on korraldada antud vallas või linnas koolieelsete lasteasutuste, põhikoolide, gümnaasiumide ja huvialakoolide, raamatukogude, rahvamajade, muuseumide, spordibaaside, turva- ja hooldekodude, tervishoiuasutuste ning teiste kohalike asutuste ülalpidamist, juhul kui need on omavalitsusüksuse omanduses (Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus, 2017).

Rahvaraamatukogu on kohaliku omavalitsuse asutus. Rahvaraamatukogu ülesanded, juhtimise korraldus, juhi õigused ja kohustused, raamatukogu struktuur ning muud tegevuse korraldamise olulised küsimused sätestatakse põhimääruses, mille kinnitab kohaliku omavalitsuse volikogu. (Rahvaraamatukogu..., 2017)

Raamatukogude majanduslik olukord ja toimimine sõltuvad kohaliku omavalitsuse võimekusest ja suhtumisest, kuid lisaks on palju muid tegureid, mis raamatukogusid puudutavaid otsuseid mõjutavad. Üheks probleemiks on raamatute hinna kallinemine, millega raamatukogudele eraldatud eelarve ei jõua sammu pidada ja mis sunnib omavalitsusi otsima alternatiivseid võimalusi raamatukoguteenuse tagamiseks. (Kalamägi, 2014: 8) Alternatiivsete võimalustena saab välja tuua postipunktiteenuse lisamise rahvaraamatukogudele, rahvaraamatukogude muutmise kultuurikeskuseks-kogukonnakeskuseks või rahvaraamatukogu tegevuse ühildamise mõne teise omavalitsuse hallatava asutuse tegevusega, näiteks noortekeskusega.

Raamatukogude toimimine sõltub palju ka kohaliku omavalitsuse rahalisest võimekusest ja prioriteetidest. Kuna raamatukogude ülalpidamine on kulukas, siis on kaasaegse teenuse pakkumise võimaldamiseks vahel ümberkorraldused vältimatud. Seega peaks juba praegu mõtlema, kuidas saaks raamatukogusid oma piirkonna huvides paremini rakendada, et kindlustada nende vajalikkus ja seeläbi ka ellujäämine. Ka raamatukogud võiksid olla tulevikus

sellised multifunktsionaalsed kommunikatsiooni- ja arenduskeskused, mis hõlmaksid lisaks raamatukoguteenuse pakkumisele ka muid valdkondi. Raamatukogude tegevust on seni piirkondlike olude sunnil seotud erinevate teenuste pakkumisega. Kuid seni puudub kogemus, kuidas toimiksid raamatukogud mõne muu asutuse alluvuses. (Kalamägi, 2014: 14)

1.2. Eesti rahvaraamatukogude üldarengud

Ärkamisaja tippaastatel 19. sajandi 70. aastate lõpus ja eriti 80. aastate alguses leidis raamatukogude asutamises aset elavnemine. Rahva suurenevad hariduslikud ja kultuurilised vajadused kutsusid esile tõusu raamatukogude valdkonnas. Rahva asutatud raamatukogud said alguse maal, neid asutasid peamiselt kooliõpetajad. Eesti rahvusliku liikumise kandja oli talurahvas, kellest lähtusid kõik suuremad algatused ja ühisettevõtted. Seda võib täheldada ka raamatukogude kohta: rahva raamatukogud said alguse maal. (Veskimägi, 2000: 132-133)

Lõuna-Eestis ja eriti Viljandimaa majanduslikud eelised olid põhjuseks, et siin pandi alus rahvaraamatukogude traditsioonile. 1860. aastal asutati Tarvastus kihelkonna raamatukogu, rahva kogutud raamatutest ja rahast, sellega pandi alus meie esimesele rahva asutatud raamatukogule. (Veskimägi, 2000: 133-134) 1870. aastatel hakkasid erinevad laulu- ja mänguseltside soetama või tegid katset asutada raamatukogu (Veskimägi, 2000: 149). Vallavalitsuse kulul asutatud raamatukogusid oli vähe. Uued nähtused olid raamatukoguseltsid, mis asutati raamatukogu toetamiseks ja ülalpidamiseks. Raamatukogule hangiti raha korraldades pidusid, esineti näitemängudega jne. (Veskimägi, 2000: 154-155)

Raamatukogude asutamine hoogustus maal 1870.–1880. aastate vahetusel. 1886. aastaks oli maal asutatud umbes 135 rahvaraamatukogu. Enamik neist asus kihelkonnakeskustes. 15. mail 1890 kehtestati uus Venemaa rahvaraamatukogude määrus. See kehtis linna- ja maaraamatukogudele, mida sai kasutada kas tasuta või siis väikese maksu eest. Määrus muutis raamatukogule tegevusloa saamise keeruliseks, lubatud raamatute nimekirjas oli algul ainult venekeelne kirjandus. Enamik rahvaraamatukogusid tegutses loata. (Raamatukogud, raamatukoguseltsid, lugemisringid, 2018)

Aastal 1907 asutatud Eesti Kirjanduse Selts avaldas 1910. aastal ajalehtedes ja posti teel igale vallavalitsusele üleskutse igasse valda valla kulul avalik ilmahinnata lugemisetuba ja raamatukogu asutada. Kahjuks see üleskutse kandis üllatavalt vähe vilja: valla kulul asutati vaid üksikuid raamatukogusid. (Veskimägi, 2000: 236)

Rahvaraamatukogu kujunes välja avaliku raamatukogu mudeli järgi, mis põhines valgustusaja optimistlikul usul hariduse ja inimese enesearendamise tahtesse ning oli mõeldud kõigile inimestele, sõltumata nende sissetulekutest, haridusest, sotsiaalsest kuuluvusest, rassist, tervisest vms. Eesti rahvaraamatukogude võrku asuti looma Eesti Vabadussõja järel, 1921. aastal. (Lotman, 2011: 3)

1. jaanuaril 1925. aastal hakkas kehtima Eestis Avalikkude raamatukogude seadus. Tänu sellele vastu võetud seadusele toodi raamatukogud rahvale lähemale ja tõusis üle Eesti rahvaraamatukogude arv. Seaduse järgi oli kohustus asutada nii palju raamatukogusid, et need oleks rahvale kättesaadavad. Seadus kohustas avalike raamatukogude asutamise ja ülalpidamise valdadele, eeldusel, et raamatukogu oleks kätte saadav kõigile kogukonna kodanikkudele. Väiksemad vallad võisid kokku leppida ühise raamatukogu asutamise ja ülalpidamise. Avalikud raamatukogud allusid kohalikule omavalitsusele. Kui mõne valla piirkonnas asus rohkem kui üks avalik raamatukogu, otsustas kohalik omavalitsus ühest neist moodustada keskraamatukogu, mille ülesandeid ja vahekorra teiste raamatukogudega määras kindlaks raamatukogude ülevalpidaja omavalitsus. Raamatukogusse puutuvate küsimuste arutamisest omavalitsuse organite koosolekutel võisid osa võtta sõnaõigusega ka raamatukogude juhatajad. Avalikkude raamatukogude võrgu määras kindlaks linnades linnavalitsus, maal ja alevites maakonnavalitsus, viimane valdade ja alevite sellekohaste ettepanekute põhjal. Raamatukogude ülalpidamiseks määras vallavalitsus aasta eelarve korras tarvilikud summad ja raamatute muretsemiseks vähemalt 2 marka iga elaniku kohta, kes omavalitsuse piirkonnas asus. (Avalikud raamatukogud..., 1925)

1930. aastate alguses paistis seltside paljusus avalikele raamatukogudele kasu toovat. Kui seltsi raamatukogu oli avalike raamatukogude hulka astunud, jäi selle omanikuks ikkagi selts. (Veskimägi, 2000: 364) 1930. aastatel toimus raamatukogude tegevuses suur nihe edasi. Raamatukogude töö oli muutunud organiseeritumaks, omandasid õiged funktsioonid, kogud korraldati ümber rahvusvahelise raamatukogusüsteemi järgi. (Schasmin, 2010: 10-12) 23. veebruaril 1931 moodustati haridusministeeriumi poolt raamatukogude komisjon, kelle peamiseks ülesandeks oli soovitatavate raamatute nimestike koostamine (Veskimägi, 2000: 370).

Avalikud raamatukogud hakkasid rahvaraamatukogu nime kandma 1940. aastal. Kõik senised omavalitsuste avalikud raamatukogud läksid uude võrku automaatselt, seltsidele kuulunud raamatukogud enne natsionaliseeriti, siis liideti teistega. (Veskimägi, 2000: 439) Alates 9. oktoobrist 1940 Eesti Rahvakomissariaadi Nõukogu poolt vastu võetud määrusega määrati

kindlaks raamatukogu tegevuse alused. Raamatukogud võeti riiklikku bilanssi. Koostati raamatukogudest kõrvaldavate raamatute nimekirju, alustati keelatud kirjanduse hävitamisega. Nõukogude korra ajal nähti raamatukogudes ideoloogiaasutust ja uuele võimule oli oluline, et nende ideoloogiat võimalikult palju levitatakse. Seetõttu asuti sõja ajal laastatud raamatukogusid kiiresti taastama. 1940. aasta lõpu poole levis kolhoosiraamatukogude asutamise kampaania, mis oma piiratud raamatu valikuga 1950. aastate teisel poolel hääbusid. 1960 ndatel reorganiseeriti Eesti raamatukogude võrk, mille tulemusena likvideeriti hulk raamatukogusid. (Schasmin, 2010: 10-19) 1960. aastate keskpaiku hakati raamatukogunduses enam tähelepanu pöörama ürituste sisule, uudseks ja populaarseks töövormiks kujunesid teemaõhtud ettekannete, näituste kunstilise osaga. Raamatukogult kui ideoloogiaasutuselt nõuti uute töövõtete kasutamist ja paremat propagandatööd, mis tõi kaasa lugejate arendamiseks koostatud erinevatel teemadel raamatu lugemise soovitusnimestikke. (Sarapuu, 2011: 60-63)

Aastatel 1971-1975 toimusid üle Eesti rahvaraamatukogudes suured ümberkorraldused ja muudatused kuna nendel aastatel tsentraliseeriti Eestis rahvaraamatukogude võrk. Tsentraliseeritud süsteem on rahvaraamatukogude territoriaalne ühendamine. Tsentraliseeritud süsteem tagas raamatukogude ühtse juhtimise, koosseisud ja fondid. Raamatukogude tsentraliseeritud süsteemi rahastamine toimus riigieelarvest. Eesti NSV Kultuuriministeeriumi käskkirjaga muudeti rajooniraamatukogud keskraamatukogudeks. Raamatukoguvõrgu ümberkorraldamise eesmärgiks oli raamatukogude tegevuses ja lugejate teenindamisel paremate tulemuste jõudmine. Suuremate linnade raamatukogud nimetati ümber keskraamatukogudeks, väiksemate linnade ja aleviraamatukogudest said keskraamatukogude filiaalid, külaraamatukogudest said harukogud. Seoses tsentraliseerimisega suleti paljud väiksemad külaraamatukogusid, põhjusega kitsas teeninduspiirkond ja ülalpidamise kulukus. Külaraamatukogude asemel hakkasid lugejaid teenindama alates 1976. aastast paikse raamatukogude puudumisel raamatubussid. (Sarapuu, 2011: 73)

Aastatel 1990-1993 viidi läbi haldusreform, kus rahvaraamatukogude ülalpidamine määrati kohaliku omavalitsuse kanda. Haldusreformi käigus nimetati 1992. aastal 15 endist külaraamatukogu vallaraamatukoguks. Järgnevatel aastatel suleti külaraamatukogusid neis piirkondades kus elanikkond oli kahanenud või olid tingimused raamatukogudeks sobimatud. Alates sellest ajast on rahvaraamatukogudele juurde lisatud kohalike omavalitsuste poolt täiendavaid funktsioone, paljudes kohtades on avalikud internetipunktid, korraldatakse erinevaid üritusi. 1998. aastal ühendati mitmed rahvaraamatukogud, eesmärgiga kohaliku omavalitsuse ressursside kokkuhoid. (Nuut, 2002: 40-41)

Eesti taasiseseisvumisega toimus murrang ka raamatukogutöös kuna raamatukogud hakkasid propaganda- ja ideoloogiaasutustest muutuma kultuuriasutusteks ja infokeskusteks (Schasmin, 2010: 34)

Rahvaraamatukogud on olnud läbi aastate muutuste meelevaldas – nii heas kui halvas mõttes. Võimu – nii kohaliku kui riigi tasandil – muutumisel on paraku pidanud muutuseid läbi tegema ka rahvaraamatukogud. Võimu muutumisega on rahvaraamatukogusid ära kasutatud endale sobilikult kirjanduse jagamiseks ja levitamiseks, et lugejateni jõuaks rohkem võimu ülistavat kirjandust. Kõige suuremad rahvaraamatukogusid mõjutanud protsessid on olnud Avalikkude raamatukogude seaduse vastu võtmine, raamatukogude politiseerimine Nõukogude võimu ajal, tsentraliseerimine ja haldusreform. Tänu kehtestatud seadusele toodi rahvaraamatukogud rahvale lähemale ja määrati nende ülalpidamine valdadele. Nõukogudeaegne politiseerimine muutis raamatukogud ideoloogiaasutusteks, mida kasutati kommunistliku nõukogude riigi propageerimiseks. Tsentraliseerimisega kaasnesid raamatukogudevõrgu ümberkorraldused, millega määrati keskraamatukogud ja harukogud, kuid millega kaasnes ka mõnede väiksemate raamatukogude sulgemine. Läbi viidud haldusreformiga määrati rahvaraamatukogude ülalpidamine omavalitsuse kanda. Omavalitsuste ülalpidamise alla viimine tõi kaasa raamatukogudele lisafunktsioonide ja pakutavate teenuste lisamise, tööülesannete ümberkorraldused, kuid paljudes piirkondades väiksemate raamatukogude sulgemise. Vabatahtlik valdade liitumine ei toonud kaasa olulisi muudatusi rahvaraamatukogude töös. Teema on oluline, sest 2017. aasta lõpus riigi poolt algatatud ja läbi viidud haldusreformi mõju omavalitsustele ja omavalitsuste allasutustele võib kaasa tuua ümberkorraldusi või muudatusi senistes töökorraldustes.

1.3. Haldusreformi määratlemine

Haldusreform on Eesti ühiskonna 1990. aastate arengut üks enim iseloomustanud märksõnu. See on mõisteta- omariikluse taastamise ja turumajanduslike suhete kujundamise tingimustes, mis on nõudnud kvalitatiivseid muudatusi avaliku halduse kõigil kolmel tasandil, so riigi, maakonna ning valla või linna tasandil. 1989. aasta 8. augustil võeti vastu esimene asjakohane õigusakt – Ülemnõukogu otsus, millega otsustati aastail 1990-1994 läbi viia haldusreform, mille peaesmärki nähti kohaliku omavalitsuse (taas-) loomises. 10. novembril 1989 vastu võetud kohaliku omavalitsuse aluste seadus ning 10. detsembril 1989 läbi viidud esimesed sõjajärgsed kohaliku omavalitsuse volikogude valimised käivitasid sisuliselt reformi, mida tagantjärele on otstarbekam nimetada kohaliku omavalitsuse reformiks. (Peep, 1999)

Eestis on viimase 100 aasta jooksul kasutatud kohalike omavalitsuste üksuste ühinemiseks peamiselt kahte võimalust – kohalike omavalitsuste ühinemine reformi käigus (käsu korras) ja kohalike omavalitsuste vabatahtlik ühendamine. Haldusterritoriaalse korralduse muutmise võib algatada Vabariigi Valitsus või kohaliku omavalitsuse volikogu. (Raideberg OÜ, 2012) Haldusterritoriaalne korraldus on Eesti territooriumi jagunemine haldusüksusteks. Haldusüksus on haldusjaotusel põhinev, seaduse ja teiste õigusaktidega kindlaks määratud staatuse, nime ja piiridega üksus, mille territooriumi ulatuses teostatakse riiklikku või omavalitsuslikku haldamist. (Eesti territooriumi haldusjaotuse seadus, 2002)

Eestis on läbiviidud omavalitsuste vabatahtlikke ühinemisi alates 1996. aastast. On toimunud kolm ühinemislainet aastatel 1999, 2002 ja 2005. 1999. aastal moodustati Otepää linna ja Pühajärve valla baasil Otepää vald. Perioodil 1996–2009 ühines Eesti Vabariigis 51 valda-linna. (Raideberg OÜ, 2012) Sootla, Kattai ja Viksi 2008. aastal koostatud uurimisaruanne keskendus eelkõige valla kui ametiasutuse struktuuri analüüsimisele ja muutustele valla hallatavate asutuste struktuurile (so. ühendamisest, jagamisest, ühtsele juhtimisele allutamine jms). Vastavalt uurimisaruandele on kohalike omavalitsuste ühinemised kaasa toonud muutusi valla juhtimises ja struktuuris. Uurimisaruande kohaselt peaks olema valdade ühinemise üheks tulemuseks valla asutuste ja teiste institutsionaalsete toimijate struktuuri ja suhete mustri muutumine. Kuid lähtudes uurimisaruandest oli ühendvaldades asutuste ühendamisest ja valdkonna juhtimise reorganiseerimisest vähe. Kuigi asutuste ühendamisest ja ühtsele juhtimisele allutatud oli korraldatud just eelkõige kultuuri- ja spordivaldkonnas. Näitena oli välja toodud raamatukogude ühendamine üheks asutuseks Türil ja Tapal. Muutused valla asutuste struktuuris on tundlik teema, sest piirkondades kardetakse liigset tsentraliseerimist. Uurimisaruande koostajate arvates viivad lihtsad lahendused (ühendamised) pikas perspektiivis asutuste osakondade marginaliseerimiseni. (Sootla jt, 2008)

Vastavalt Vabariigi Valitsuse 1. juuli 2016 vastu võetud seadusele, olid kohalikud omavalitsused kohustatud alustama läbirääkimisi vabatahtliku ühinemise eesmärgil. Vabatahtlike ühinemisotsuste tähtajaks määrati 1. jaanuar 2017. Kohalikele omavalitsustele, kes polnud tähtajaks ühinemisotsuseid vastu võtnud, tehti Vabariigi Valitsuse poolt omapoolsed ettepanekud ühinemiseks. Haldusreformi eesmärgina on Vabariigi Valitsuse seadus ette näinud toetada kohaliku omavalitsuse üksuste võimekuse kasvu kvaliteetsete avalike teenuste pakkumisel, piirkondade arengueelduste kasutamisel, konkurentsivõime suurendamisel ja ühtlasema piirkondliku arengu tagamisel. Selle eesmärgi elluviimiseks nähti käesoleva seadusega ette

valdade ja linnade haldusterritoriaalse korralduse muutmine, mille tulemusena peavad kohaliku omavalitsuse üksused olema võimelised iseseisvalt korraldama ja juhtima kohalikku elu ning täitma seadusest tulenevaid ülesandeid. Haldusreformi rakendamisel lähtutakse ka riigivalitsemise reformi eesmärkidest riigihalduse korrastamisel, milleks on avalike teenuste hea kvaliteedi ja kättesaadavuse tagamine ning kulude kokkuhoid. Siin on selgelt ühe punktina kirjas, et üks eesmärk on kulude kokkuhoid. Vabariigi Valitsus võttis 1. juulil 2016. aastal vastu seaduse, kus ühe punktina on kohaliku omavalitsuse üksus võimeline tagama seadusest tulenevate ülesannete korraldamiseks vajaliku professionaalse võimekuse ja osutama kõigile kohaliku omavalitsuse üksuse elanikele kvaliteetseid avalikke teenuseid, kui kohaliku omavalitsuse üksuses elab vähemalt 5000 elanikku. (Haldusreformi seadus, 2017)

Rahvastikuregistri andmetel oli Otepää vallas 1. jaanuari 2016. aasta seisuga elanike arv 3962, seega tekkis vastavalt Vabariigi Valitsuse haldusreformi seadusele Otepää vallal kohustus liituda ümbritsevate valdadega, et täituks üks valitsuse poolt ette antud kriteerium – elanike arv peab omavalitsuses olema vähemalt 5000. Vabatahtliku liitumise nii nimetatud plussiks oli Vabariigi Valitsuse poolt preemia maksmine omavalitsustele. Ühinemistoetuse määr oli 50 eurot ühinenud kohaliku omavalitsuse üksuse elaniku kohta (Haldusreformi..., 2017).

Ettepaneku ühinemisläbirääkimiste alustamiseks haldusterritoriaalse korralduse muutmiseks tehti Sangaste valla poolt Kanepi, Valgjärve, Rõngu, Otepää, Palupera ja Puka vallale (Volikogu otsuse edastamine, 2016). Esialgne soov oli saavutada haldusreformi seaduses välja toodud põhieesmärk – haldusterritoriaalse korralduse muutmisel kohaliku omavalitsuse üksuste moodustamist, kus elab vähemalt 11 000 elanikku (Haldusreformi..., 2017). Sangaste valla ühinemissettepaneku võtsid vastu Otepää vald ja Palupera vald. Palupera vald tingimusel, et Otepää vallaga ühineb nende vallast vaid Nõuni piirkond (Ettepanek Palupera valla territooriumiosa üleandmiseks, 2016).

Vabatahtlikud läbirääkimised toimusid valdkondade kaupa, kus pandi paika ühised eesmärgid ja arengud. Seda juhendas spetsiaalselt palgatud koordinaator, kellel oli kohustus kajastada vastuvõetud otsused ja kokkulepped. Kahjuks puuduvad selle perioodi kohta dokumendid kuna need on registreerimata. Sangaste vald, Otepää vald ja Palupera valla Nõuni piirkond jõudsid kokkuleppele, ühinesid vabatahtlikult, selle tulemusena allkirjastati ühinemisleping 23. detsembril 2016. (Sangaste valla ja Otepää valla ühinemislepingu ja selle lisade kinnitamine, 2016)

Otepää valla jaoks saab haldusreformi raames ühinemisi liigitada kahte etappi – vabatahtlik ühinemine ja Vabariigi Valitsuse poolt korraldusena tulnud sundliitmise korras ühinemine. Seega on olemas kaks ühinemisega seotud dokumenti – ühinemisleping ja ühinemiskokkulepe. Ühinemisleping on õigusakt, mis kinnitab vabatahtlikku liitumist ja ühinemiskokkulepe kinnitab sundliitmist.

Puka vald eiras kõiki ühinemisläbirääkimisi. Rahandusministeeriumi 15.02.2017 kirjaga nr 1.1-10/01463 esitati Vabariigi Valitsuse poolne korraldus, et Otepää vald, Sangaste vald ja Nõuni piirkond on kohustatud liituma Puka valla osade küladega, eesmärgiga moodustada uus Otepää vald (Vabariigi Valitsuse ettepaneku esitamine, 2017). Ühinemiskokkuleppe sõlmimise tähtajaks määrati 15. juuni 2017. Puka valla nii öelda tervikust moodustused sundliitmiselega kolm osa, Aakre piirkond liideti Elva vallaga, Soontaga piirkond Tõrva vallaga ja ülejäänud Otepää piiridega paiknev ala Otepää vallaga. Otepää vald, Sangaste vald ja Nõuni piirkond olid täitnud esialgse Vabariigi Valitsuse poolse kriteeriumi elanike arvu määra suuruse uue valla moodustamiseks. Seega puudus kohustus ja võib isegi öelda huvi Puka vallaga ühineda. Kõige kurvem oli aga see, et Puka vallajuhid ise ei näidanud huvi ega soovi Otepää vallaga ühineda. Alates veebruarist algas tihe läbirääkimiste ja Puka vallast ülevaate saamiseks moodustatud laiendatud koosseisuga haldusreformi komisjoni koosolekute ja erinevate töörühmade koosolekute korraldamine (Otepää dokumendihaldus., 2017). Haldusreformi komisjoni koosseis kinnitati 29. juunil 2016 kuna volikogu komisjonid peavad vastavalt Otepää valla põhimäärusele volikogusse suunatud õigusaktide eelnõusid enne õigusakti vastu võtmist volikogus menetlema (Otepää valla põhimäärus, 2015). Töörühmade protokollid ei kajastu mitte üheski dokumendiregistris, sest neid ei registreeritud, need on välja printitud paberkandjal ja hoiustatakse koos teiste haldusreformi koosolekute protokollidega.

Vabariigi Valitsuse 1. juuni 2017 määrusega "Otepää valla, Puka valla ja Sangaste valla osas haldusterritoriaalse korralduse ja Vabariigi Valitsuse 3. aprilli 1995. a määruse nr 159 „Eesti territooriumi haldusüksuste nimistu kinnitamine” muutmise" muudeti Otepää vald, Puka vald ja Sangaste vald ühinemise teel uueks haldusüksuseks (Otepää valla, Puka valla., 2017).

15. juunil 2017 sõlmisid Otepää vald, Sangaste vald, Palupera vald ja Puka vald kokkuleppe. See kuupäev oli viimane tähtaeg sundliitmise korras olevate omavalitsustele kokkuleppe allkirjastamiseks. Alates 21. oktoobrist 2017, pärast kohaliku omavalitsuse volikogu valimistulemuste väljakuulutamist, tekkis uus Otepää vald. Otepää valla halduskeskus asub Otepää linnas. Uue Otepää valla moodustavad Sangaste vald, seitse Palupera valla küla ning

kaksteist Puka valla küla ning Otepää vald. Kokku elab uues vallas 6748 elanikku, uue valla territoorium on 523 km². (Otepää valla kodulehekül, 2017)

Iga muudatus omavalitsuse juhtimises võib tuua kaasa muudatusi omavalitsuse allasutustes. Haldusreform võib endaga kaasa tuua rahvaraamatukogude jaoks töökorralduste ümberkorraldusi, uuendusi või ühendamisi. Ühendades kohalikke omavalitsusi haldusreformi raames väidetavalt tagatakse avalikke teenuste kvaliteedi tõusmine elanike jaoks. Jääb arusaamatuks, kuidas see tagatakse, kui omavalitsuse halduskeskus jääb senistest keskustest kaugemale ja loodud teenuskeskused pakuvad koha peal vaid valitud teenuseid.

1.4. Varasem haldusreformi kogemus rahvaraamatukogu seisukohalt

Paljud kohalikud omavalitsused on ühinenud omaalgatuslikult, tehes ettepaneku ümbritsevatele valdadele või on liitunud läbiviidud haldusreformi raames.

Kohalike omavalitsuse ühinemisel muutusid väiksemad raamatukogud harukogudeks:

- 2006. aastal liitusid valdade ühendamise käigus Tapa Linnaraamatukoguga Jäned, Lehtse ja Saksi raamatukogud, mis kuuluvad haruraamatukoguna Tapa linnaraamatukogu koosseisu (Tapa Linnaraamatukogu kodulehekül, 2017) Ühendatud raamatukogude tegevust reguleerib ühine põhimäärus, ühine eelarve annab võimaluse eelarvevahendite paremaks kasutamiseks. Koostatud on ka ühine arengukava, mis on eelduseks sihipärasemale ja kiiremale arengule. (Burk, 2012: 10-12)
- 2011. aastal tehtud otsusega jäi Suure-Jaani valda üks raamatukogu- Suure-Jaani raamatukogu, mille juurde kuulub viis struktuuriüksust: Paala raamatukogu, Vastemõisa raamatukogu, Tääksi raamatukogu, Olustvere raamatukogu ja Sürgavere raamatukogu. Raamatukogude ühendamisega loodeti saavutada paindlikum eelarvekasutus, hoogustada raamaturinglust ja parandada raamatukogude vahelist koostööd. Tänu sellele jäid alles kõik raamatukogud, töötajatel säilisid töökohad ja mis kõige tähtsam, lugeja ei ole kannatanud. Majanduslikku kasu see ühinemine ei toonud, sest palgaks ja ruumide ülalpidamiseks läheb ikka sama summa. (Luup, 2016)
- 2012. aasta alguses viidi Luunja valla 3 raamatukogu – Luunja, Lohkva ja Kavastu – ühtse juhtimise alla. Reorganiseerimise eesmärgiks oli korraldada vallaasutuste tööd otstarbekamalt, kasutada valla ressursse sihipärasemalt ja tõsta asutuste töö efektiivsust. Loodi uus asutus – Luunja Keskraamatukogu, see asub Lohkva Raamatukogus. Luunja ja Kavastu raamatukogud muudeti harukogudeks. (Luunja valla kodulehekül, 2011)

- Saarde valla ühinemisel ei suletud ühinevate valdade raamatukogusid, vaid 1. oktoobril 2017 vastu võetud Kilingi-Nõmme raamatukogu põhimäärusega kinnitati Tihemetsa Raamatukogu ja Tali Raamatukogu Kilingi-Nõmme Raamatukogu struktuuri kuuluvate haruraamatukogudena (Kilingi-Nõmme Raamatukogu põhimääruse kinnitamine, 2017).

Kohalike omavalitsuse ühinemine tõi kaasa väiksemate raamatukogude sulgemise:

- Türi Vallavolikogu otsusega nr 53 liideti 1. maist 2006. aastal Türi, Türi-Alliku, Änari, Kolu, Laupa, Taikse, Oisu, Kabala ja Ollepa raamatukogud ühtseks Türi Raamatukoguks. See tähendas, et raamatukogud tegutsesid nendes piirkondades edasi. Alates 1. detsembrist 2015 vastavalt Türi Vallavolikogu määrusega nr 10 on Türi raamatukogu struktuuriüksused Türil, Laupal, Oisus, Kabalas ja Kahalas. (Türi valla kodulehekülg, 2017) Vallavolikogu otsusega lõpetasid Türi raamatukogu struktuuriüksustena tegutsevad Änari, Kolu, Taikse ja Ollepa raamatukogud tegevuse, eraldi struktuuriüksusena alustab tegevust Kahala raamatukogu (Türi Rahvaleht, 2015). Järva maakonna rahvaraamatukogu 2016. aastaaruandes on välja toodud, et kolme Türi valla raamatukogu sulgemine 2015. aasta lõpul on kahjuks jätnud raamatukoguteenusest ilma just maal elavad vanemad inimesed. Kuigi buss viib neid Türi, siis peale poeskäiku raamatuid enam ei laenutata ja koju viia ei jõuta, sest need on rasked. Tavaliselt puudub ka arvuti, et kasutada E- katalooge ja eelkõige soovitakse siiski raamatut enne valiku tegemist ise käes hoida ja sirvida. (Järva maakonna rahvaraamatukogude aastaaruanne, 2016)

Välja toodud ülevaated haldusreformi ja ühendamise mõjudest rahvaraamatukogudele on eelnevate näidete puhul üldjuhul positiivsed. Positiivsena saab välja tuua, et lugejate jaoks ei muutunud reorganiseerimise tõttu midagi, sest raamatukogud jätkasid tegevust jätkuvalt senistes tegevuskohtades. Säilisid nii raamatukogud kui töökohad. Ainukesena on negatiivseid mõjusid välja toodud Türi valla rahvaraamatukogude ühinemisel, sest sellega kaasnes kolme raamatukogu sulgemine. Türi vallavanem Pipi-Liis Siemanni sõnul oli raamatukogude sulgemise otsus üks osa püsikulude vähendamise plaanist kuna lähiaastatel on plaanis teha suuri investeeringuid (Türi Vallavalitsus, 2015). Väiksemate rahvaraamatukogude sulgemisega on omavalitsusel võimalik kokku hoida püsikulusid kuna raamatukogude sulgemisega väheneb ka omavalitsuse poolt makstav toetus. Töökohtade kaotamisel on samuti võimalik kokku hoida tööjõukuludelt kuna omavalitsuse eelarvest makstakse raamatukogu töötajate palgad. Suure-Jaanis diskuteeritakse võimaluse üle teenuspunktid kaotada, mis teenuspunktide kitsa käsitle

kontekstis on isegi mõistlik, kui need ülesanded delegeerida nt. raamatukogudele. (Sootla, jt, 2008)

Mitmetes omavalitsustes on viidud raamatukogud ühe keskse raamatukogu juhtimise alla ja/või muudetud haruraamatukogudeks või teeninduspunktideks. Need aga ei ole iseseisvad asutused ning raamatukoguhoidjaid teeb murelikuks, et omavalitsusel on neid seetõttu ka kergem sulgeda. (Põlma, 2017) Seniste uuringute tulemusena on ühinemisjärgselt paranenud teenuse kvaliteet, kuid mitte oluliselt teenuste kättesaadavus (Sootla, jt, 2008). Üha suuremas rahahädas kohalikud omavalitsused ei pruugi enam suuta üleval pidada ka senist laialdast rahvaraamatukogude võrgustikku. Kuid on sümptomaatiline, et isegi suurvald, mis on moodustatud just paremate teenuste osutamise ettekäändel, ei suuda ülal pidada isegi tagasihoidliku eelarvega raamatukogusid, vaimuvalguse allikaid ning külaühiskonna sotsiaalse struktuuri viimaseid tugipunkte. (Lõhmus, 2015)

21. sajandi raamatukogu visioon on, et raamatukogu peab olema mitmekülgne — multifunktsionaalne, valikuvõimalusterohke ja kogukonnakeskne. Tulevikuvisiooni ühe tegevussuunana on kujundada raamatukogudest multifunktsionaalsed kultuuri - ja hariduskeskused, mis kataksid peamised kogukonnakeskuse funktsioonid, sealhulgas kultuurilised, hariduslikud, sotsiaalsed funktsioonid. (Eesti Raamatukogu., 2018)

Suure-Jaani vallaraamatukogu juhataja Piret Luubi on avaldanud arvamust, et raamatukogude edukus ja töö sõltub väga palju töötajast: tema määrab, mis nägu on raamatukogu ja kas ta on üksnes laenutaja või midagi märksa enam (Luup, 2016).

1.5. Ülevaade allikatest ja metoodikast

Esmaseks allikaks minu uurimistöös oli tööalane seotus seoses haldusreformiga moodustatud haldusreformi komisjoni tehnilise sekretärina. Siit sain inspiratsiooni kirjutada just haldusreformist ja raamatukogudest uues Otepää vallas. Olles kaasatud erinevate valdkondade ja teemade tuleviku arengute planeerimise protsessi ning kajastamisse, olin kindel, et saan neid teadmisi uurimistöös ära kasutada.

Uurimistöös kogutud ja kasutatud materjalid jagunevad:

- Erinevad trükitud allikad (raamatud, artiklid)
- Erinevad õigusaktid
- Omavalitsuste kodulehed

- Raamatukogude kodulehed
- Dokumendiregistrid
- Omavalitsuste arengukavad
- Valga maakonna rahvaraamatukogude aastaaruanded
- Üliõpilaste lõputööd

Väga suureks abiks oli Kaljo-Olev Veskimägi kirjutatud raamat „Kahte kappi on ühhetassa majas tarvis: leivakappi ja raamatukappi, Eesti raamatukogude ajalugu“. Sellest raamatust sain ülevaate rahvaraamatukogude alguse ja rahvaraamatukogude jaoks tähtsaima seaduse vastu võtmise kohta.

Üldiselt oli väga keeruline leida informatsiooni 1925. aastal vastu võetud Avalikke raamatukogude seaduse ja 1970. aastate tsentraliseerimise kohta. Raamatukogude kohta on kirjutatud vähe.

Tsentraliseerimise kohta oli väga põgusalt kirjutatud mitmetes raamatutes. Väga head ülevaadet pakkusid kaks raamatut: „Viljandi Linnaraamatukogu 100 1911-2011“ ja „Valgamaa rahvaraamatukogud 1920-2010“.

Palju sai kasutatud internetti kuna see oli kõige kiirem viis saada ülevaadet rahvaraamatukogusid puudutavate artiklite osas. Kui informatsioon oli käes, oli vajamineva artikli paberkandjal leidmine Otepää Linnaraamatukogust lihtsam. Sellised häid artikleid ja põnevaid leide sisaldasid ajakiri „Raamatukogu“ ja ajaleht „Sirp“.

Keeruliseks tegi soovitud raamatu „Avalikud raamatukogud : käsiraamat raamatukogude ülevaateid ja juhatajaile“ kätte saamine Tartu Ülikooli raamatukogust. Seoses remondiga polnud võimalik koha peal selle teosega tutvuda. Tegin tellimuse läbi süsteemi EOD, mis võimaldas tellida raamatut skaneeritult oma meilile.

Õigusaktide kohta kõige täpsemat informatsiooni kajastab Riigi Teataja internetileht, kus on kajastatud ka õigusaktide eelmised redaktsioonid. Kuigi kõige tähtsamad olid hetkel kehtivad seadused, määrused ja otsused.

Kõikide omavalitsuste kodulehtedel kajastatud teave omavalitsuses tegutsevate raamatukogude kohta kajastus kultuuri valdkonna all ühe ülevaatliku osana. Põhimäärused, raamatukogu kasutamise eeskiri, lahtiolekuajad, internetipunkti olemasolu ja muu üldine teave raamatukogus kasutatavate teenuste kohta.

Spetsiaalsed raamatukogu koduleheküljed olid väga informatiivsed ja kerge oli leida teavet raamatukogu tegevuste kohta. Seal hulgas olid kajastatud raamatukogus korraldatavad üritused.

Dokumendiregistritest sai otsitud spetsiifilisi andmeid – kohaliku omavalitsuse poolt vastu võetud rahvaraamatukogusid puudutavaid otsuseid ja määruseid. Otepää Vallavalitsuses kasutatav dokumendihaldussüsteem Amphora on mulle tuttav ja andmeid otsida oli lihtne. Lihtne ka seetõttu, et töötan samas asutuses ning olen ise paljude dokumentide koostaja ja registreerija. Erinevad omavalitsused kasutavad erinevaid dokumendihaldussüsteeme ja tuleb tõdeda, et mõne süsteemi kasutamine oli keeruline ja ebaloogiline. Pettumuseks hakkas paljude dokumentide kajastamine dokumendiregistrites alles 2005 - 2006. aastast ja seetõttu jäid mõned õigusaktid leidmata. Raske oli ligipääs erinevatele lepingutele, mis dokumendiregistris kandsid märget avalik, kuid mille sisu polnud kättesaadav.

Rahvaraamatukogude arengukavade kohta sain informatsiooni omavalitsuste kodulehtedelt. Kahjuks tuleb tunnistada, et arengukavad on üldised valla arengukavad, kus on mõne lausega kirja pandud raamatukogude arengud ja tulevikusuunad. Seadusest tulenevast nõudest, oli kõikidel raamatukogudel kinnitatud põhimäärus ja raamatukogu kasutamise eeskiri.

Valga maakonna rahvaraamatukogude 2017. aasta aruanne andis ülevaate 2017. aasta rahvaraamatukogude põhitegevuse, läbi viidud ürituste ja projektide, personali koosseisu ja koolituste, komplekteerimise, koostööde kohta. Aruanne oli väga Valga keskraamatukogu keskne, teiste raamatukogude kohta kajastatav informatsioon oli üldine.

Head ülevaadet pakkusid ka mõned varasemad uurimistööd, kust saadi ideid ja uusi mõtteid. Näitena tooksin Marve Kalamägi lõputöö teemal „Rahvaraamatukogude ühendamise kohalikes omavalitsustes aastatel 2000-2013” ja Madis Musta lõputöö teemal „Eesti maaraamatukoguhoidjate suhtumine raamatukogude muutumisse”.

Lähtuvalt uurimistöö eesmärgist anda ülevaade ühinenud Otepää valla raamatukogude tööd ja arengut mõjutavatest teguritest ning haldusreformiga kaasnevatest võimalikest muudatustest, püstitati uurimisküsimused:

- Millised protsessid on enim mõjutanud Eesti rahvaraamatukogude arengut?
- Millised ümberkorraldused kaasnevad haldusreformiga omavalitsustes?
- Kuidas on mõjutanud raamatukogude tööd eelnevad valdade ühendamised?
- Kuidas on korraldatud raamatukogude töö ja tegevused hetkel?
- Kuidas on kajastatud ühinemislepingus Otepää valla raamatukogude arengusuunad?

- Millised on rahvaraamatukogude arengut mõjutavate persoonide seisukohad edasiste tegevuste osas?

Uurimistöö viidi läbi kasutades kvalitatiivset meetodit, seega on uurimistöös palju kasutatud tekstianalüüsi. Kvalitatiivses uurimuses püütakse uurida objekti võimalikult tervikuna ja meetodi lähtekoht on tegeliku elu kirjeldamine (Hirsijärvi, Remes ja Sajavaara, 2004: 152). Kvalitatiivne meetod pakub ühe võimalusena koguda andmeid analüüsides dokumente, see võimaldab saada rikkalikke detailseid ülevaateid (Õunapuu, 2014). Tekstilised andmed võivad pärineda erinevatest dokumentidest. Uurimistöös kasutati induktiivset lähenemist, seega rakendati teoreetilist valimit, mille puhul uurija otsustas analüütilistel kaalutlustel, missuguseid andmeid järgmisena koguda ja kustkohast neid leida. (Kalmus jt, 2015) Uurimistöös kajastatud andmeid koguti erinevatest arhiividokumentidest, raamatutest, ajakirjadest, dokumendiregistritest ja internetist. Minu tööalane tegevus võimaldas ligipääsu mõningatele informatiivsetele ja uurimistöö koostamiseks vajalikele dokumentidele. Haldusreformist tuleneva ühinemisteamade arutelu kohta käiva teabe hankimine oli ka sellevõrra lihtsam, et viibides arutelude juures oli võimalik saada ülevaade valdkondade esindajate kaasamisest ja esitatud ettepanekutest. Andmete analüüsiks kasutati horisontaalset analüüsi, mis võimaldas samal ajal võrrelda mitmeid juhtumeid korraga. Juhtumiülese analüüsi korral vaadeldakse samal ajal mitut analüüsitavat juhtumit (Kalmus, jt, 2015). Intervjuude läbi viimiseks kasutati semistruktureeritud interjuukava. Poolstruktureeritud intervjuu jääb oma olemuselt nende kahe intervjuuliigi vahele, kuna ühest küljest kasutatakse seal varem koostatud intervjuukava, teisest küljest võib semistruktureeritud intervjuu läbiviimisel muuta küsimuste järjekorda (nt kui intervjuueeritav suundub oma jutuga mõne sellise teema juurde, mida oli peagi nagunii plaanis käsitleda) ja küsida täpsustavaid küsimusi (Lepik, Harro-Loit, Kello, Linno, Selg ja Strömpl, 2014). Intervjuude analüüsimisel kasutati kvalitatiivset sisuanalüüsi.

2. RAHVARAAMATUKOGUDE ARENGUID MÕJUTAVAD TEGURID ÜHINENUD OTEPÄÄ VALLAS

2.1. Otepää valla rahvaraamatukogude asukohad

Lepinguosaliste kõik õigused, kohustused, asjaajamise dokumendid, omandis olevad varad ja hallatavad asutused läksid Otepää vallale üle alates 2017. aasta kohaliku omavalitsuse volikogu valimiste tulemuste väljakuulutamise päeval, see kuupäev oli 21. oktoober 2017 (Sangaste valla ja Otepää valla ühinemisleping., 2016). Uue Otepää valla kõik rahvaraamatukogud tegutsesid kuni 2017. aasta lõpuni kehtestatud õigusaktide ja tegevuskavade alusel oma senistes asukohtades. Alates 2018. aasta algusest hakatakse moodustama rahvaraamatukogudele uusi õigusakte ja paika panema uusi tööplaanid.

Seoses haldusterritoriaalse muudatusega tegutseb hetkel uues Otepää vallas seitse rahvaraamatukogu: Otepää Linnaraamatukogu, Pühajärve, Sangaste, Keeni, Nõuni, Puka ja Kuigatsi raamatukogu. Uues Otepää vallas tegutseb ka kolm kooliraamatukogu: Otepää Gümnaasiumis, Puka Keskkoolis ja Keeni Põhikoolis. Kõikidel rahvaraamatukogudel on selja taga märkimisväärselt tegusad tegutsemisaastad ja meelde jääv ajalugu. Kokku töötab Otepää valla rahvaraamatukogudes kaheksa töötajat. Sangaste ja Keeni Raamatukogu tööd korraldab üks raamatukoguhoidja kahe raamatukogu peale, Otepää Linnaraamatukogu juhatab tööd raamatukogu juhataja ja tema alluvateks on kaks raamatukoguhoidjat ning ülejäänud kohtades üks raamatukoguhoidja rahvaraamatukogu peale.

Otepää Linnaraamatukogu paikneb Otepää valla administratiivhoone esimesel korrusel. Otepää Linnaraamatukogul on olemas eraldi lasteraamatute osakond. Hoidlad, lugemissaalid ja internetipunkt on hajali tervel korrusel. (Otepää valla arengukava aastateks 2015-2023, 2015: 12)

Pühajärve Raamatukogu asub Otepää vallas Sihva külas eraldi asetsevas hoones. Eraldi asetsev raamatukoguhooned on kohalikul omavalitsusel kulukas üleval pidada, seetõttu on käinud läbirääkimised võimalikust raamatukogu üle viimisest Pühajärve Põhikooliga ühte hoonesse, et hoida kokku maja halduskulusid. Selle teostamiseks kuulutas Otepää Vallavalitsus välja hanke ja

sõlmis töövõtulepingu (Ehituse töövõtuleping, 2013). Pühajärve Põhikoolis said ruumid valmis, kuid Pühajärve Raamatukogu juhataja ei nõustunud sellise muudatusega ja tänu poliitilistele muutustele Otepää vöimuladvikus on raamatukogu kolimise teema jäänud soiku (Otepää Vallavolikogu haridus-, kultuuri- ja spordikomisjoni koosoleku protokoll, 2015).

2016. aasta lõpus kolis Sangaste Raamatukogu väiksematesse ruumidesse Sangaste Vallavalitsuse hoones. Lisaks raamatukogule tegutseb samas ka postipunkt. (Valga maakonna..., 2016: 4)

Keeni Raamatukogu asub Keeni külas Sangaste Valla Avatud Noortekeskuse ruumides. Keeni Raamatukogul ja Sangaste Raamatukogul on üks juhataja, seega on Sangaste Raamatukogu avatud kahel päeval nädalas ja Keeni Raamatukogu samuti kahel päeval nädalas. Sangaste Raamatukogus on olemas avalik internetipunkt, Keeni Raamatukogus see puudub. (Sangaste valla kodulehekül, 2017)

Nõuni Raamatukogu asub Nõuni kultuurimaja juurde ehitatud Nõuni Külaraamatukogu — küla infokeskuses. Samas hoones töötab ka postipunkt. Spetsiaalselt raamatukogu jaoks ehitatud uus hoone avati 7. augustil 2009. aastal. (Korss, 2009)

Puka Raamatukogu asub kaunis hoonekompleksis, mis asub aleviku keskosas ja on soodsa asukohaga lugejate jaoks. Samas majas töötavad juuksur ja kauplus. (Puka Raamatukogu kodulehekül, 2018)

Kuigatsi Raamatukogu paikneb endises Kuigatsi mõisahoonetekompleksis koos Kuigatsi Külamajaga. (Puka valla arengukava aastateks 2016-2024, 2017: 15).

Asukohtade ülevaates rõhutatakse fakti, et enamus raamatukogusid asuvad nii öelda ühishoones koos mõne teise asutusega, eraldi asub vaid Pühajärve Raamatukogu. Aastaid on kestnud soov ka Pühajärve Raamatukogu majanduskulude kokkuhoiu mõttes paigutada mõne asutusega ühe katuse alla. Seni pole see õnnestunud. Suurem osa raamatukogusid asuvad või on paigutatud kokku mõne teise omavalitsuse allasutusega. Raamatukogude paiknemine üksinda hoones toob kaasa omavalitsusele lisaks raamatukogule tehtavatele kuludele ka hoone halduskulusid. Keeni Raamatukogu asukoht noortekeskuse ruumides on päris nutikas lahendus, seda ära kasutades võib olla see hea võimalus, kuidas jõuda noorte lugejateni. Puuduvad andmed, kui aktiivne on noortekeskuses raamatukogu kasutamine ja kas on korraldatud või on tulemas mõni üritus noortele kuhu on kaasatud ka raamatukogu.

2.2. Rahvaraamatukogude põhi- ja lisateenused

Valga maakonna rahvaraamatukogude 2017. aasta aruande (2017: 1) kohaselt olid maakonna raamatukogude põhilised tegevused teavikute kojulaenus ja kohalkasutus, avalike teabe kättesaadavaks tegemine, päringutele vastamine, näituste/väljapanekute ja ürituste korraldamine ja kasutajakoolituste läbiviimine. Raamatukogudes toimusid ettevalmistused haldusreformiks. Raamatukogu põhiteenused on tasuta. Eriteenused (valguskoopiad, printeri väljatrüki, disketile salvestamine jm) võivad olla tasulised. Eriteenuste eest võetava tasu suuruse kinnitab kohalik valla- või linnavalitsus. (Rahvaraamatukogu töökorralduse juhend, 2012) Lisaks eelnevalt kirjeldatud teenustele teevad raamatukogud koostööd piirkonna koolide, seltside, teiste kultuuriasutuste ja organisatsioonidega, samuti teiste Valgamaa ja Eesti raamatukogudega (Otepää Linnaraamatukogu põhimäärus, 2015).

2017. aasta rahvaraamatukogude poolt koostatud aruannete kohaselt oli:

- Otepää Linnaraamatukogu kogu eksemplaride arv 32 272, sellest raamatuid 31 873 ja ajakirju 399; raamatukogu kasutajate arv 1582, sellest lapsed 421, külastuste arv 22 184, sellest lapsed 6282, kojulaenutuste arv oli 32 589, kohallaenutuste arv 6476 (Mägi, 2018).
- Pühajärve Raamatukogu kogu eksemplaride arv 11 919, sellest raamatuid 11 464 ja ajakirju 455; raamatukogu kasutajate arv 3087, lugejate arv 254, sellest lapsed 104, laenutuste arv 7006 (Haaviste, 2018).
- Sangaste Raamatukogu kogu eksemplaride arv 7821, sellest raamatuid 7821 ja ajakirju 36; kasutajate/laenutajate arv 120, sellest lapsed 20, kojulaenutuste arv 1195 (Oja, 2018).
- Keeni Raamatukogu kogu eksemplaride arv 10 766, sellest raamatuid 10 732 ja ajakirju 34; kasutajate/laenutajate arv 84, sellest lapsed 22, kojulaenutuste arv 988 (Oja, 2018).
- Nõuni Raamatukogu kogu eksemplaride arv 8364, sellest raamatuid 8270 ja ajakirju 94; raamatukogude kasutajate arv 113, sellest lapsed 26, kohallaenutused 335 ja kojulaenutused 2916 (Reim, 2018).
- Puka Raamatukogu kogu eksemplaride arv 11 822, neist raamatud 11 598 ja ajakirju 224; raamatukogu kasutajate arv 290, sellest lapsed 46, kojulaenutuste arv oli 4007, neist lastele 154, kohallugemiste arv 3, raamatunäitusi 13, suulisi üritusi 2. Edastatud aruandes on välja toodud ka postipunkti andmed: tehinguid 3170 ja müügisumma 1305 eurot (Markov, 2018).

- Kuigatsi Raamatukogude kogu eksemplaride arv 5933, selles koos nii raamatud kui viimase aasta ajakirjad; raamatukogu kasutajate arv 145, laenutuste arv 3314 ja küllastajate arv 2600 (Paimre, 2018).

Aruannete kohaselt oli 2017. aastal kõige suurema kogu eksemplaride arvuga Otepää Linnaraamatukogu, teiste raamatukogude kogu eksemplaride arv oli umbes samal tasemel. Kasutajate arvu poolest on kõige populaarsem Pühajärve Raamatukogu, järgnevad Otepää Linnaraamatukogu, Puka, Nõuni ja Kuigatsi Raamatukogud. Kohallaenutuste ja laenutuste arv oli kõige suurem Otepää Linnaraamatukogul, mis on loogiline kõige suurema ja valikuvõimaluste rohke teavikutega raamatukogu kohta.

Valga maakonna rahvaraamatukogude 2017. aasta aruande kohaselt saadi 2017. aastal keskmiselt omavalitsuselt raamatute komplekteerimiseks 1 elaniku kohta 1.78 ja 1 kasutaja kohta 6.09 eurot (Valga maakonna..., 2017: 6). Selle aasta 1. aprilli seisuga oli Otepää valla rahvaarv 6594. Aruannete kohaselt on Otepää valla rahvaarv languses, 1. jaanuar 2018 aruande kohaselt oli rahvaarv vallas 6632. (Rahvastikuregister, 2018)

Raamatukogude teeninduspiirkonnad ei sõltu küla piiridest. Küllastajad eelistavad raamatukogu, mis asub nende kodukohale lähemal, kindlasti on tähtsal kohal hästi toimiv ühistransport. Raamatukogude teenduspiirkonna rahvaarvud on saadud arvestades raamatukogu ümbruses asuvate külade rahvaarvu.

- Otepää Linnaraamatukogu teeninduspiirkonda kuulub 15 küla rahvaarvuga 3234.
  - Pühajärve Raamatukogu teeninduspiirkonda kuulub 9 küla rahvaarvuga 686.
  - Sangaste Raamatukogu teeninduspiirkonda kuulub 7 küla rahvaarvuga 655.
  - Keeni Raamatukogu teeninduspiirkonda kuulub 5 küla rahvaarvuga 513.
  - Nõuni Raamatukogu teeninduspiirkonda kuulub 5 küla rahvaarvuga 418.
  - Puka Raamatukogu teeninduspiirkonda kuulub 9 küla rahvaarvuga 889.
  - Kuigatsi Raamatukogu teeninduspiirkonda kuulub 5 küla rahvaarvuga 199.
- (Haldusjaotus, külad ja rahvastik, 2018)

Pühajärve Raamatukogu teeninduspiirkonna rahvaarv on peaaegu 5 korda väiksem kui Otepää Linnaraamatukogu teeninduspiirkonna rahvaarv. Võrreldes mõlema raamatukogu kasutajate arvu, kasutatakse Pühajärve Raamatukogu pakutavaid teenuseid/teavikuid peaaegu 3 korda rohkem, kui Otepää Linnaraamatukogu pakutavaid teenuseid/teavikuid. Kasutajate arvu suurus võib oleneda raamatukogu soodsast asukohast kooli lähedal.

Valga maakonna rahvaraamatukogude 2017. aasta aruanne annab ülevaate 2017. aastal Valga maakonna rahvaraamatukogudes toimunud ürituste, näituste ja kooliga tehtud koostöö kohta (Valga maakonna., 2017: 11). Raamatute ja lugemise populariseerimisele aitab kindlasti kaasa ka kohtumine (laste)kirjanikuga, Pühajärve Raamatukogu korraldas kaks kohtumist Mika Keräneniga ja raamatukogu juhataja esines emakeelepäeval Pühajärve Põhikoolis sõnavõtuga „Raamatust, emakeelest ja kirjandusviktoriinist“. Samuti korraldas Pühajärve Raamatukogu juhataja kolmkümmend ettelugemist 1. klassile ja 3. klassile ning viis läbi kaks kirjandusviktoriini 5.-7. ja 8.-9. klassile. Puka Raamatukogu korraldas lugejate teeõhtu, kus külaliseks oli Anne Veesaar. Otepää Linnaraamatukogu tähistas raamatukogu 125. sünnipäeva nostalgiapäevaga, kus raamatukogutöötajad olid riides vastavalt 1890-ndate moele ja korraldas koostöös Eesti mälumänguliiduga paarismälumängu karikavõistluste etapi „Otepää kevad“. Väljapanekud olid enamasti seotud rahvakalendri või mõne kirjaniku tähtpäevaga, koduloolisel või mõnel muul lugejaid huvitaval teemal. Puka Raamatukogu korraldas näituse „Tuntud naiste elurajad“. Kuigatsi Raamatukogu teeb tihedat koostööd Kuigatsi külaseltsiga. Raamatukogu korraldab pidevalt väljapanekuid uutest raamatutest ja külamaja ürituste raames tutvustatakse külastajatele raamatukogu ja tema tegevust. Kuigatsi Raamatukogu korraldas püsinäituse Kuigatsi teemadel. Kuigatsi Raamatukogus korraldati neli üritust, ettelugemine EV 100 raames, Valve Sprenk tutvustas oma uusimaid lugusid, rahvakalendri tähtpäevad ja jõululõuna kohvilauas ning näituse teemal „Põhjamaade kirjandus“. Nõuni Raamatukogus on võimalik rentida tasu eest saali koos esitlustehnikaga.

Üks viis raamatukoguhoidjal oma olulisust näidata on olla uuenduslik (Must, 2016). Uuenduslik või mitte, kui töötaja teeb oma tööd südamega ja on vastuvõtlik erinevatele ettepanekutele, kajastub see ka tahes tahtmata raamatukogude tegevuses. Uue Otepää valla rahvaraamatukogude seast saab välja tuua neli aktiivsemat raamatukogu, kes oma korraldatud üritustega on pälvinud rohkem tähelepanu. Need raamatukogud on Otepää Linnaraamatukogu, Puka Raamatukogu, Kuigatsi Raamatukogu ja Pühajärve Raamatukogu. Pühajärve Raamatukogu on taganud raamatukogu aktiivse külastatavuse tihedas koostöös kooliga.

Juba hetkel tegutsevad kolm raamatukogu pakkudes põhiteenuste kõrvalt lisateenuseid, põhiliselt on tegemist postiteenustega: postiteenuseid pakuvad lisaks oma põhitööle Nõuni, Sangaste ja Puka raamatukogud. Kui lugeda Kultuuriministeeriumi kodulehelt teavet rahvaraamatukogude seaduse uuendamise vajaduse järele, siis ühe põhjusena on välja toodud kohalike omavalitsuste ümberkorraldused. Veel võib lugeda, et praegune seadus pole piisavalt paindlik, et võimaldada kohalikel omavalitsustel haldusreformis käigus raamatukoguteenuse kvaliteeti tõsta ja vajalikul

määral rahvaraamatukogude võrku ning teenuseid arendada. Juba riigi tasandilt tulev ettepanek on muuta traditsiooniline põhiteenuseid pakkuv rahvaraamatukogu tänapäevasemaks. Väidetavalt tingib seda muutused ühiskonnas. Eeldatavasti seaduse uuendustega ennekõike tagatakse, et ükski piirkond ei jääks infovaeseks ja kõigil Eesti elanikel oleks nii headel kui ka raskematel aegadel vaba ja piiramatu juurdepääs nii tasuta kui tasulisele informatsioonile, kultuurile ja riigiteenustele (Kultuuriministeeriumi..., 2017).

2.3. Otepää valla rahvaraamatukogude nähtavus

Raamatukogude külastatavuse vähenemisega on muutunud oluliseks raamatukogude nähtavaks muutmine turundustegevuste kaudu nii kohalikul tasandil kui ka veebis (Koppel, 2015). Praegusel interneti ajastul on väga tähtis teha ennast nähtavaks ja olla veebis. Rahvaraamatukogudel on oluline turundustegevuse kaudu oma pakutavaid teenuseid tutvustada, et kasutajate arvu suurendada, oma ressursivajadusi põhjendada ja olemasolu tõestada. Tähtis on teadvustada teeninduspiirkonnas raamatukogu olemasolu ning võimalusi, et inimesed, kelle jaoks rahvaraamatukogud on ellu kutsutud, seda ka kasutaksid. Rahvaraamatukogude kui mitteäriliste organisatsioonide jaoks nähakse suurt potentsiaali suhtlusturundusel, mis on küll kuluefektiivne, kuid mille tegevused toetavad kasutajakeskset teenusepakkumist ning on suunatud kasutajasuhete hoidmisele. (Rand, 2017) Turundusprotsessi, selle teooria ja rakenduste tundmine annab raamatukoguhoidjatele võimaluse tutvustada raamatukoguteenuseid laiemalt kui varem. Üheks võimaluseks on kasutada erinevaid sotsiaalmeediakanaleid, mis annavad raamatukogule võimaluse muuta pakutavad teenused või toimuvad üritused nähtavamaks laiemale kogukonnale. (Nool, 2018: 6)

Raamatukogude teenuste turundus ja suhtlus avalikkusega ei ole piisavalt laiahaardeline ja regulaarne (Eesti Raamatukogu..., 2018)

Valga maakonna rahvaraamatukogude 2017. aasta aruande (2017: 13) kohaselt annab aruande üks punkt ülevaate raamatukogude turundusest. Välja on toodud, et raamatukogude kohta käiv esmane informatsioon on kättesaadav omavalitsuste kodulehtedelt, raamatukogude tegevust kajastati vallalehtedes ja maakonnalehes. Raamatukogutöötajad on välja toonud, et esmane on inimeste otsene informeerimine. Selleks kasutatakse ka isiklike facebook'i kontosid. Aruande kohaselt on koduleht vaid Kuigatsi Raamatukogul (külaseltsi lehel), kuid see info ei vasta tõele: ka Puka Raamatukogul on oma koduleht.

Otepää valla rahvaraamatukogude kodulehtede kohta infot otsides, selgus tõsiasi, et vaid ühel raamatukogul on olemas isiklik kodulehekülg ja ühel raamatukogul on küla kodulehel nurgake, kus kajastatakse raamatukogu käiv teave. Oma isiklik kodulehekülg on olemas Puka raamatukogul (Puka raamatukogu..., 2018). Kuigatsi küla kodulehel on informatsioon raamatukogu kohta, see sisaldab ülevaadet raamatukogu lahtiolekuaegadest, võimaldab ennast kurssi viia Kuigatsi raamatukogu ajaloo ja raamatu palve lugejatele. (Kuigatsi kodulehekülg, 2018). Teistel raamatukogudel puudub kodulehekülg ja raamatukogude kohta käiv informatsioon kajastub omavalitsuste kodulehtedel. Tegemist on üldise informatsiooniga, mis annab ülevaate raamatukogude lahtioleku aegadest, tegevusaladest, töötajatest, mõnelt kodulehelt on leitav ka ülevaade raamatukogude tööd reguleerivatest õigusaktidest.

Otsides Otepää valla rahvaraamatukogusid läbi sotsiaalmeedia tõi kaasa pettumuse: mitte ükski raamatukogu pole Facebooki kasutaja ja ei reklaami oma teenuseid läbi sotsiaalmeedia. Valga maakonna rahvaraamatukogude 2017. aasta aruande (2017: 13) kohaselt on Kuigatsi Raamatukogul olemas Facebook`i leht, kuid otsides selle kohast informatsiooni, omab Facebooki kontot Kuigatsi raamatukogu juhataja, kes teeb postitusi isikliku konto alt, jagades erinevate ürituste kohta teavet. Kuigatsi raamatukogu tegeleb ühtlasi külaelu arendamisega ja juhataja on Kuigatsi külamaja üks loojatest ja eestvedajatest (Puka valla arengukava aastateks 2016-2024, 2017: 14). Tänu Kuigatsi Raamatukogu juhataja aktiivsele tegevusele külaseltsi ühe eestvedajana on Kuigatsi raamatukogu üks osa kogukonna keskusest (Kuigatsi..., 2017).

Puka Raamatukogu kodulehekülg võimaldas tutvuda raamatukogus toimuvate üritustega. Hetkel kutsub Puka Raamatukogu kõiki luuletama teemal "Sada salmi sünnipäevaks". (Puka raamatukogu..., 2018) Alates 8. märtsist 2016 lisandus Puka Raamatukogu igapäevasele tööle postipunkti töö (Valga maakonna..., 2016: 3).

Rohkem võiks ära kasutada interneti võimalusi raamatukogu tutvustamisel ja teenuste arendamisel. Märksa enamatel raamatukogudel võiks olla oma veebileht, blogi või Facebooki konto – viimased kaks on lihtsalt hallatavad kanalid efektiivseks infoedastuseks ja kuigi vastuväitena võib kuulda, et "minu lugejad on nagunii valdavalt pensionärid" või " enamikul lugejatest ei ole kodus arvutit", siis ehk võimaldab just selline raamatukogu reklaamimine leida uusi lugejaid. (Õunapuu-Seidelberg, 2013: 4)

Mõne võrra nukraks teeb asjaolu, et raamatukogud ei ole kaasa läinud infoühiskonna arenguga. Kui raamatukogud ei tee reklaami enda tegevustele ja olemasolule, siis kes seda veel tegema peaks. Näitena tooksin seda, et minu üllatuseks on raamatukogud korraldanud erinevaid üritusi,

kuid selle kohta informatsiooni lugesin Valga maakonna rahvaraamatukogude 2017. aasta aruandest. Muutuste laines on vajalik just teha ennast nähtavaks ja näidata oma raamatukogude isikupära ja aktiivsust. Praegusel ajal on olemas suurepärased vahendid enda asutuse reklaamimiseks, uuendustega kaasa minnes on võimalik jõuda kiiremini lugejateni. Interneti avarused on täis võimalusi, mida on võimalik ära kasutada muutes raamatukogu atraktiivsemaks kohaks ja läbi selle jõuda igas vanuses lugejateni. Korraldades erinevaid üritusi erinevatele vanuserühmadele on võimalik samuti muuta raamatukogud rohkema külastusega kohaks. Tundub nagu raamatukogud oleks suikunud unne. Puka Raamatukogu on ära kasutanud võimalust reklaamida ja teha ennast nähtavaks läbi kodulehekülje. Tegemist on väga informatiivse ja asjaliku koduleheküljega. Kuigatsi Raamatukogu tegevustega on võimalik tutvuda külaseltsi kodulehel, Otepää Linnaraamatukogu ja Pühajärve Raamatukogu reklaamivad enda üritusi Otepää valla kodulehel või kohalikus valla lehes, kasutades valla kommunikatsioonijuhhi abi.

2.4. Vallavalitsuste võimekus rahvaraamatukogude valdkonnas

Kultuuriministeeriumi valitsemisala arengukavas 2017-2020 (2016: 94-95) on välja toodud tulevikuvõimalusena rahvaraamatukogude arendamine kogukonna keskusteks – info-, kultuuri-, huvitegevuse, koolitus- ja kokkusaamiskeskusteks, et pakkuda kvaliteetset ning harivat ajaveetmise võimalust. Kogukonna kohalike asutuste ja raamatukogu koostöö laiendamine tagab läbi elukestva õppe kogukonna jätkusuutlikkuse. Samas aruandes on välja toodud ohtudena raamatukogude läbimõtlematul liitmisel või sulgemisel väheneks teenuste kättesaadavus ning toetuse vähenemine riiklike ja kohaliku omavalitsuse prioriteetide muutumise või majanduslanguse tõttu ja nõrkusena raamatukogude vähene valmisolek muutusteks ning innovatsiooniks. (Kultuuriministeeriumi..., 2017)

Tihti peale on kohaliku omavalitsuse arengukavas raamatukogude kohta vaid paar lauset (Vahter, 2015: 4).

Kõigi seitsme uue valla rahvaraamatukogude arengusoonid on kajastatud omavalitsuste ühistes arengukavades. Mitte ühelgi raamatukogul pole kehtestatud oma arengukava. Mõnes arengukavas on vaid pealiskaudselt kirja pandud raamatukogude tulevikuplaanid, tegevused ja eesmärgid, mõnes arengukavas on seda teemat käsitletud pikemalt. Arengukavade ühiseid jooni otsides võis leida ühe ühise soovi või murekoha, paljud raamatukogud vaevlevad ruumipuuduse all.

Sangaste valla arengukava tegevusplaanis oli aastate 2016-2017 eesmärgiks Keeni ja Sangaste raamatukogude baasil ühendasutuse loomine, aastatel 2016-2018 soovitakse luua Sangaste raamatukogu ruumidesse lugemiskohvik, avalik internetipunkt ja kaugtöö töökoht (Sangaste valla arengukava 2016-2020, 2016: 48). Sangaste Vallavalitsusel oli selle arengukava valguses plaanis oma valla territooriumil asetsevad raamatukogud ühendada luues ühe asutuse. Ühendasutus jäi loomata ja raamatukogu eesmärgid seoses haldusreformiga muutunud.

Otepää valla arengukavas on veel üldisemalt kirja pandud raamatukogude eesmärgid ja tegevused, nimelt on ära märgitud Otepää raamatukogu ruumide laiendamine ja tehnilise varustuse parandamine. Tegevuste all on eesmärgiks võetud raamatukogudes koolituste ja seminaride korraldamine, SWOT analüüsis on võimalustena märgitud, et raamatukogud võiksid kujuneda eri huvidega inimeste (sihtrühmade) kohtumispaiakadeks (Otepää valla arengukava aastateks 2015-2023, 2015: 14). Raamatukogudes soovitakse hakata korraldama koolitusi ja seminare, kuigi raamatukogud vaevlevad ruumipuuduse all.

Puka valla arengukavas on tegevuste all välja toodud Puka Raamatukogu ruumide projekteerimine ja ehitamine Puka Keskkooli hoonete kompleksi juurde. Eesmärgina on välja toodud luua raamatukogu kogukonnakeskuseks, kujundada raamatukogudest külakeskused, mis pakuvad erinevaid ühistevõimuse võimalusi, toimuvad kogukonnale suunatud sündmused, raamatukogud on varustatud kaasaegse arvutitehnikaga, lugejatele on loodud piisavalt võimalusi arvuti ja interneti kasutamiseks ning kasutatakse internetipõhist raamatulaenutussüsteemi. (Puka valla arengukava 2016-2024 kinnitamine, 2016: 16)

Palupera valla arengukavas on välja toodud Nõuni Raamatukogu plussidena, et raamatukogus pakutakse noortele vabal ajal huvitegevuse raames erinevaid tegevusi, näiteks piljard, erinevad huviringid ja tegutseb noortetuba (Palupera valla arengukava 2012-2025, 2015: 23). Plussina saab välja tuua ka selle, et Nõuni Raamatukogu pakub tasulise teenusena saali rentimist koos esitlustehnikaga (Valga maakonna ..., 2017: 7)

Otepää valla 2018. aasta eelarve on 8 713 112 eurot. Kõigi seitsme raamatukogude tegevuseks eraldatakse kokku 138 540 eurot. Selle summa sisse on arvestatud tööjõukulud (keskmine palgamäär 700 eurot) ning majanduskulude planeerimisel on arvestatud – uute raamatute ja ajakirjanduse soetamiseks eraldatud vahendid kokku 14 500 eurot, IKT vahenditeks (andmeside, raamatukogude programmi halduskulud) kokku 5750 eurot, töötajate koolituseks kokku 800 eurot ja teised majanduskulud (ruumide majandamiskulud, riulite soetuskulud, ruumide korrashoid, kantseleikulud, transpordikulud, inventar). (Otepää valla 2018. aasta eelarve, 2018)

Märkimisväärne on, et eelarves on majandamiskulud kõikidel raamatukogu hoonetel peale Otepää Linnaraamatukogu kuna see asub vallavalitsuse administratiivhoones.

Arengukavades on raamatukogude arengud kirja pandud väga üldsõnaliselt ja jääb mulje nagu poleks raamatukogu töötajate arvamust arengukavade koostamisel küsitud. Päevakorral on ka rahvaraamatukogu seaduse uuendamine. Rahvaraamatukogu seadus peab andma omavalitsusele võimaluse rakendada uusi meetodeid paindlikumaks koostööks teiste omavalitsustega, arendada raamatukoguvõrku, samuti toetama kõigi raamatukogude koostööd ja teenuste ühisarendust, et muuta raamatukoguteenus tänapäevasemaks ning lugeja soovidele vastavaks (Kultuuriministeeriumi., 2017). Valla arengukava koostamisel peab raamatukogu töötaja saama sõna sekka öelda, sest keegi teine tunne seda ala nii hästi kui tema, kes on selleks saanud vastava koolituse (Bärg, 1999: 143).

Kindlasti oleks vaja arvestada arengukavade koostamisel infoühiskonna muutustega ja selle mõju raamatukoguteenustele. Infoühiskonna muutumisel muutuvad ka inimeste harjumused ja infovajadused. Oma põhiteenuste kõrval peaks rahvaraamatukogust saama infovahendaja. Selle ülesande edukas täitmine eeldab raamatukogu materiaalse olukorra paranemist, mis omakorda saab teoks ainult kohaliku omavalitsuse ja raamatukogu koostöö tulemusena. (Bärg, 1999: 141)

Selleks et olla jätkusuutlik on paindlikkus, muutustega kaasaminek ja teenusteringi avardamine üliolulised (Õunapuu, Seidelberg, 2013: 4). Raamatukogu roll kohalikus kultuuri- ja seltsielus sõltub kohalikest oludest – kas antud kohas on veel mõni kultuuriasutus, inimestest, kes seal elavad, kui aktiivne on raamatukoguhoidja ise. Tihe on raamatukogude koostöö kohalike koolide ja lasteaedade, kultuurimajade/rahvamajade ja erinevate kohalike ühenduste-organisatsioonidega (N: pensionäride ühendused, külaseltsid, käsitööringid jt.). (Valga maakonna rahvaraamatukogude aruanne, 2017: 10) Koostöös omavalitsuse ja rahvaraamatukogu töötajatega, on võimalik leida lahendusi, kuidas minna edasi nii et kasu saaks kõik. Vajalike ressursside puudumisel on võimalik leida kompromisse, anda võimalus raamatukogudele uuendustega kaasa minemiseks. Ühe võimalusena pakutud lisafunktsioonide lisamine raamatukogude põhiteenustele poleks nii paha idee, kui selle teostamiseks kaasatakse raamatukogu töötajad ja ideede elluviimiseks arvestatakse raamatukogu töötajate arvamusega. Arvestades infoajastu arengut saavad uut omavalitsust ees ootama ressursside rohked väljaminekud juba raamatukogude koha pealt: raamatukogude tuleviku IT-lahenduste uuendamine, ühisel omavalitsusel ühise raamatukogutarkavara loomine, võrdne juurdepääsu tagamine e-raamatutele.

2.5. Rahvaraamatukogude osalus liitumisprotsessides

Raamatukogundus ei ole omavalitsusele primaarne sektor, kuigi raamatukogusid on maal rohkem ja nende funktsioonid on laiemad, kui seadus seda ette näeb – raamatukogu toetab külaelu ja on kaugemates külates sageli omavalitsuse käepikendus. Tihti on lisafunktsioonide võtmine raamatukogule ainuke ellujäämise võimalus. Ühinevates omavalitsustes peaks tekkima üks tsentraliseeritud juhtimisega raamatukogu, ei saa ülal pidada mitut asutust. Tuleb teha strateegilisi valikuid ja tavaliselt võetakse vähemaks ikka kultuurilt (raamatukogudelt). Valdade puhul koostatakse ühinemisleping, kus on kõik tingimused paika pandud. Kindel on see, et midagi ei tohi ära kaduda ja kõik ühtlustamised tehakse ülespoole. (Rand, 2013: 36)

Kohaliku omavalitsuse territooriumil asetsevate rahvaraamatukogude ümberkorraldused ja jätkamise samadel alustel otsustab kohalik omavalitsus. Kuni 31. detsembrini 2017 kehtisid ühendatud valdade allasutustes senini omavalitsustes kehtinud õigusaktid. Uuel aastal pannakse paika uus põhimäärus ja võetakse vastu teised uues vallas kehtima hakkavad õigusaktid. Uuel suuremal vallal võivad tekkida uued prioriteedid, uued investeeringute soovid ja see võib endaga kaasa tuua muudatused omavalitsuse ja omavalitsuse hallatavate asutuste töös.

Sangaste valla, Otepää valla ja Palupera valla Nõuni piirkonna ühinemiseelsed läbirääkimised toimusid rahumeelselt, mitte kiirustades ja seega jõuti kokkuleppele, mille tulemusena allkirjastati ühinemisleping 23. detsembril 2016 (Otepää Vallavalitsuse..., 2016). Kuna tegemist oli lepinguga, millele eelnes ka erinevate valdkondade esindajatega läbirääkimised, kajastab ühinemisleping pikemalt erinevate valdkondade tuleviku eesmärgid ja valdkondade kaupa on välja toodud tegevused peale ühinemist.

Otepää valla, Sangaste valla ja Palupera valla ühinemislepingus on punkt, mis kajastab teavet rahvaraamatukogude kohta:

- tööd jätkavad kõik ühinemise hetkel tegutsevad raamatukogud vastavalt piirkonna vajadustele: Otepää Linnaraamatukogu, Pühajärve Raamatukogu, Sangaste Raamatukogu ja Keeni Raamatukogu
- Raamatukogudele kirjanduse ja perioodika ostmiseks antav rahaline toetus säilitatakse vähemalt omavalitsuste ühinemisele eelnenud tasemel
- Eesmärgiks on raamatukogude arendamine multifunktsionaalsemaks (külakeskus, postiteenus, kohvik, infopunkt jms).

Välja on toodud ühed olulisemad punktid raamatukogude kohta – teadmine, et raamatukogud jätkavad tööd ja ei toimu muutused raamatukogude rahastamises. Väljend, et raamatukogud jätkavad tööd vastavalt piirkonna vajadustele, tundub laialdane mõiste. Mille järgi mõõdetakse vajadust, et teha selle kohta järeldused.

Rahandusministeeriumi 15. veebruari 2017 kirjaga nr 1.1-10/01463 esitati Vabariigi Valitsuse poolne korraldus, et Otepää vald, Sangaste vald ja Nõuni piirkond on kohustatud liituma Puka valla osade küladega, eesmärgiga moodustada uus Otepää vald (Vabariigi Valitsuse ettepaneku esitamine, 2017). Ühinemiskokkuleppe sõlmimise lõpptähtajaks määrati eelnevas kirjas 15. juuni 2017. aasta. Vastavalt Vabariigi Valitsuse poolt Otepää vallale ja Sangaste vallale ettepanekuna tulnud kohustus Puka vallaga liitumise kohta, hakkas tihe koostöö ülevaate saamiseks hetkeolukorrast Puka valla ja Puka valla allasutuste kohta. Vabariigi Valitsuse poolt tulnud sundliitmise ettepaneku ja kokkuleppe sõlmimise tähtaja vahele jäi kõigest neli kuud. Selle tõttu toimusid intensiivsed ja töörohked kokkusaamised erinevate valdkondade esindajatega ja allasutuste juhtidega. Peale kohalikke omavalitsuste vaimisi jätkus tavapärane töö omavalitsustes, selle eripäraga, et kõikidel liitunud omavalitsustel oli üks vallavanem. Töö jätkus, sest paika oli vaja panna tegevused ja uue vallavalitsuse struktuur, mis pidid hakkama kehtima uues Otepää vallas alates 1. jaanuarist 2018. Uue struktuuri ja uute ühtsete õigusaktidega Otepää Vallavalitsus alustas tööd Otepää linnas asuvas administratiivhoones Otepää linnas alates 1. jaanuar 2018.

Ühinemiskokkuleppele eelnevatel koosolekutel püüti koguda andmeid ühinevate valdade erinevate valdkondade kohta ja kokku leppida arengutega arvestades piirkondade eripäradega. Moodustati vastavalt valdkondadele erinevad töörühmad. Rahvaraamatukogude teemat arutati kultuuri- ja spordivaldkonna töörühmas. Erinevate valdkondade esindajate koosolekutele kaasamisest kajastuvad nii töörühmade kui haldusreformi komisjoni koosolekute protokollides. Kahjuks peab tõdema, et kui hariduse küsimusi kutsuti arutama kõigi uue valla koolide direktorid, kultuuri küsimusi kultuuritöötajad, siis raamatukogu töötajaid ei kutsutud mitte ühelegi arutelule ega kaasatud edasiste arengute paika panemisse. Raamatukogude kohta käiva informatsiooni ja arengusoovid kandsid ette valdkonna eest vastutav ametnik ja ühinevate valdade poolt määratud esindajad, need olid enam jaolt vallavanemad. Töörühma koosolekutel jõuti üksmeelselt arusaamale, et kõikide uue valla rahvaraamatukogude eesmärgiks peab olema funktsioonide mitmekesistamine, rahvaraamatukogud peaksid peale konkreetse raamatulaenutamise pakkuma lisaks erinevaid teenuseid, näiteks kirjandusega seotud üritusi. Töörühma poolne nägemus oli, et raamatukogudesse laieneksid uued teenused ja raamatukogud

võiksid muutuda omanäolisemaks. Iga valdkonna eest vastutav ametnik oli kohustatud koostama töörühma töö kokkuvõtte haldusreformi komisjonile, et anda ülevaade kokku lepitud suundades. Ka kokkuvõttes on raamatukogu kohta samad eesmärgid, mis protokollis, raamatukogudes korraldatavad üritustena on välja toodud kirjandusega seotud kohtumised, tähtpäevad, näitused, ettelugemised, viktoriinid jne.

Rahvaraamatukogu teeninduspiirkonna määrab kohalik omavalitsus arvestusega, et ükski paikkond ei jääks raamatukogu teenindusest välja (Rahvaraamatukogu., 2016). Sangaste ja Otepää valla vahel sõlmitud ühinemislepingus on välja toodud nimeliselt, millised rahvaraamatukogud jätkavad oma tööd uues Otepää vallas, siis Sangaste, Otepää ja Puka valla vahel sõlmitud ühinemiskokkulepe on väga üldine dokument. Ühinemiskokkulepe annab vaid ülevaate millised õigusaktid kehtivad Puka vallas peale ühinemist (Otepää valla, Sangaste valla ja Puka valla..., 2017). Ühinemislepingus on küll kirjas, et uues vallas jätkavad oma tööd kõik raamatukogud, kuid puudub märge kui pikalt ollakse kohustatud seda punkti lepingus järgima. Sama seis on iga valdkonna allasutustega, kirjas on et asutused jätkavad tööd, aga kui pikalt see peaks toimuma ja milliste töökorraldustega, puuduvad.

Ühinemislepingutega on kehtestatud asutuste arendamisele väga selged piirangud, mis enamasti kehtivad kuni kehtib leping (ehk siis järgmiste valimiseni). Pääaegu kõikides valdades on kokku lepitud, et jätkama peavad kõik avalikud asutused, mis enne ühinemist töötasid. Samas ei ole ühinemislepingutega võetud kohustust säilitada asutuste juhtimisstruktuure, st neid ühendada või juhtimist keskendada. (Sootla, jt, 2008)

Oluline on vallajuhtide suhtumine raamatukogudesse üldiselt, et väärtustataks raamatukogu rolli kohaliku elu edendajana ja peetakse tähtsaks ka raamatukogu kasutajate vajadusi (Kalamägi, 2014).

30. oktoobril 2017 kinnitati ametisse uue Otepää valla vallavanem (Otepää vallavanema valimine, 2017). Alates vallavanema ametisse kinnitamisest toimusid, toimuvad siiani ühtse valla tegevuste paika panemised ja läbirääkimised vallavalitsuste sisemiste korralduste muudatuste ümberkorraldamiseks. Allasutuste töökorralduste paika panemistega on alustatud, märtsi alguses loodi uus kõiki valla kultuurimaju ja seltsimaju juhtiv asutus Otepää Kultuurikeskused. Uue vallavalitsuse nägemust rahvaraamatukogude tegutsemise kohta võib kaudselt teada saada lugedes ühinemislepingut, kus on välja toodud, et tööd jätkavad kõik liitumise hetkel töötanud raamatukogud ja eesmärgina välja toodud soov muuta uue valla raamatukogud multifunktsionaalsemaks. Kuna ühinemislepingule eelnevatel koosolekutel polnud kaasatud

raamatukogu töötajaid, siis rahvaraamatukogude tuleviku plaanid ja eesmärgid jõudsid paberile läbi mitme inimese.

Uue rahvaraamatukogu seaduse kaasajastamisega soovitakse anda omavalitsustele võimalus rakendada uusi meetodeid paindlikumaks koostööks teiste omavalitsustega, arendada raamatukoguvõrku, toetada kõikide raamatukogude koostööd ja teenuste ühisarendust, et muuta raamatukoguteenus tänapäevasemaks ning lugeja soovidele vastavaks (Kultuuriministeeriumi..., 2017). Vastavalt Valga maakonna rahvaraamatukogude 2017. aasta aruandele (2017: 11) on hakatud koostööd tegema kohaliku omavalitsusega, Pühajärve Raamatukogu juhataja kuulub Otepää vallavolikogu kultuurikomisjoni. Kuigatsi Raamatukogu juhataja esindab Valgamaa raamatukogusid osaledes ERÜ maaraamatukogude sektsiooni töös.

Uue seaduse valguses on juba riigi poolt tulnud ettepanek mitmekesistada rahvaraamatukogude teenuseid. Seega sõltub see kas ja kuidas raamatukogusid ühendatakse sellest, millised on kohaliku omavalitsuse eelarvelised võimalused, prioriteedid ja enne kõike tahe uuendada oma valla territooriumil asetsevaid rahvaraamatukogusid. Sisulised arutelud raamatukogude edasise töökorralduse üle seisavad paljudes liitunud omavalitsustes alles ees, sest raamatukogu on jätkuvalt keskkond, kus on võimalik saada ja jagada infot ning tutvustada olulisi dokumente (Jõgi ja Talihärm, 2017: 4).

2.6. Rahvaraamatukogude arengu planeerimine juhtivate persoonide vaadetes

Otepää valla rahvaraamatukogude töö ja tegevus jätkub hetkel samadel alustel nagu enne ühinemist, pole alustatud raamatukogude uute põhimääruste ega arengukavade moodustamisega, töökorralduste muudatustega ega ette võetud ümberkorraldusi.

Aasta algusest töötab vallavalitsuses juhtiv töötaja, kelle kureerida on ka rahvaraamatukogude tegevus. Omavalitsuste ühinemisega tekkinud uue olukorra ning uute mõtete ja arengute planeerimise teada saamiseks intervjueriti valdkonna eest vastutavat töötajat ning 19. aastase staažiga juhtiva raamatukogu juhatajat. Sooviga välja tuua intervjueeritavate arvamusi on intervjueeritavatele antud koodid:

Intervjueeritav 1 – juhtiv töötaja

Intervjueeritav 2 – juhtiva raamatukogu juhataja

Intervjuu esmane eesmärk oli teada saada töötaja ideesid seoses rahvaraamatukogudega, rahulolu nende tegevuse osas, töötajate kaasamise vajadust töökoosolekutesse, koostöö võimalusi ning nägemust rahvaraamatukogude edasise töökorralduste osas. Juhtiva raamatukogu juhatajaga läbi viidud intervjuu eesmärgiks oli teada saada raamatukogus aastaid töötanud inimese mõtteid ja ettepanekuid seoses raamatukogude töökorraldustega. Rahvaraamatukogude uuenduste vajaduse ja konkreetsed ettepanekud töökorralduste muutmiseks esitatakse juhtiva töötaja poolt vallavalitsusele arutamiseks ja kinnitamiseks.

Intervjuu teemade ringis oli hinnangu andmine raamatukogude ruumidele, asukohtadele, tööle ja tegevustele, raamatukogu töötajate täiendkoolituse vajalikkusest, arvamus arengukava olemasolule, raamatukogude tegevuse kajastamine kasutades kaasaja võimalusi, võimalikud koostöö variandid ja raamatukogude tuleviku visioon.

1. märtsist 2018 alustas Otepää vallas tööd kõiki kultuurimajasid ja seltsimaju haldav asutus Otepää Kultuurikeskused. Kultuuriasutuste töötajate arv struktuuris jäi samaks kuid muudeti kultuuriasutuste töösüsteemi. Otepää Kultuurikeskusel on eraldi juht, kes koordineerib kõikide valla kultuuriasutuste tööd. Vallavalituse juhtkonna seas on olnud päevakorras teema viia ka raamatukogud ühtse juhtimise alla, eesmärgiga, et kõikide valla raamatukogude tööd koordineeriks ühine erialahariduse ja juhtimisoskustega juht. Intervjueeritav 1 pooldab ühist juhti, kes vajadusel asendab raamatukogutöötajaid: *"[...]Ikka ise ka vajadusel käib külakorda laenutab või [...] teeb igapäeva tegevusi, aga see juht oleks nagu kõigil ühine. Mina arvan niimoodi. Ma ei tea kas see täna on õige. [...]. Aga praegult kujutan ma küll ette, et võiks üks ühine juht olla ja see juht võiks ikkagi olla juhi omadustega ja vastava haridusega, kes suudab viia oma töötajatele selle uue, kõik mis muutub."* Intervjueeritav 2 arvamuse kohaselt on valla raamatukogude ühtne juhikoht tarbetu: *„See tekiks mõttetu vahelüli lihtsalt, kellel puudub funktsioon. Ma ei saa üldse aru, mis ta nagu tegema peaks, sest Valga nagu nii ütleb talle mida ta teeb. Tuleks riigi raha meile, siis tuleks kõne alla, aga kõik käib ju läbi Valga Keskraamatukogu, tellimused samuti."*

Praeguse seisuga pole raamatukogude reorganiseerimist läbi viidud, kuid tuleviku osas on kõik lahtine. Enne muudatuste tegemist on oluline ennast raamatukogunduse valdkonnaga kurssi viia ja korraldada kokku saamisi raamatukogu töötajatega, eesmärgiga teada saada nende arvamused ja ettepanekud. Intervjueeritav 1: *„See on valdkond, mida kohe puusalt tulistada ei saa. See on eraldi kultuuriharu, mida õpitakse nii keskastme hariduspostidel kui ka kõrghariduse näol. [...] see peaks olema väga oluline punkt ka omavalitsuse kontekstis vaadatuna [...].“*

Ettepanekuid raamatukogude igapäevatöö põhifunktsioonide muutmiseks ja lisafunktsioonide lisamiseks pole siiani tehtud. Raamatukogude funktsioonide muutmise vajaduse ettepanekute esitajateks peaksid olema raamatukogu töötajad. Nemad on teadlikud oma asutuse eripäradest ja nende eripärade välja toomise vajadusest. Siiani on raamatukogu töötajatelt oma asutuste osas arvamusi ja ettepanekuid küsitud vähe. Intervjueeritav 2: „[...]No, minimaalselt. Kui ma ise ei ole seda asja üles võtnud, siis ei ole see mitte ühtegi võimu huvitanud.“

Hinnates raamatukogude olulisust omavalitsuses, seab intervjueeritav 1 raamatukogud võrdsele esimesele kohale koos valla huvitegevusega. Intervjueeritav 2 jääb tagasihoidlikumaks ja seab raamatukogud tähtsusele teisele kohale, kohe peale kultuurikeskuseid. Raamatukogud on üha enam muutumas *kogukonna elutoaks*, kus laenutamise ja lugemise kõrval käiakse ka teiste inimestega kokku saamas, lauamänge mängimas jne (Jõgi ja Talihärm, 2017: 8).

Raamatukogude asukohad võivad saada määravaks raamatukogudele lisafunktsioonide lisamise vajadusel. Selle otsuse tegemiseks oleks lugejate ja külastatavuse arvnäitjad raamatukogudes. Marginaalselt väikeste lugejate ja külastajate näitajatega raamatukogu ei oota ees sulgemine vaid võimalusel kolitakse raamatukogu väiksemale pinnale, muudetakse külarahvale sündmuseid korraldatavaks küla- või huvikeskuseks, lisatakse juurde lisafunktsioone või vähendatakse töötajate töökoormust. Intervjueeritav 1: „Kui kuskil kaugemal jääb külastajate arv väiksemaks, siis need lisafunktsioonid tahes tahtmata tulevad juurde. Aga ma rõhutan siin ühte asja, et see lisafunktsioon võiks olla siiski kas kaasaegses vormis külakeskus või kus toimub nagu aktiivne kultuurielu. Et raamatukogu ei näeks ma kusagil küla kaupluses. Et see on päris selge. Ta peaks olema ikka kas huvikeskuses või see kus külarahvas käib koos ja arutab igapäeva asju ja kus tekiks ka niisugune harituse teema ka.“

Lisafunktsioonide lisamise ühe miinusena on raamatukogu töötajate erialase töö vähenemine. Intervjueeritav 2: „Kui inimene tuleb avalikku internetti, siis pead sa temaga kaasa minema, sest enamik inimesi ei oska printidagi või vajab abi id-kaardi toimingutes, siis läheb hästi palju aega raisku, mida sa saaksid erialast tööd teha“.

Kiirelt muutuvus ühiskonnas pole raamatukogu lihtsalt asutus, kust laenutatakse vaid raamatuid. Personaalne lähenemine raamatukogu kasutajate poole võib olla lahendus, kuidas tuua rohkem rahvast raamatukogu külastama ja üritustest osa võtma. Raamatukogud peaksid enda tegevusi ja toimetusi ise turundama, eesmärgiga jõuda võimalikult paljude lugejateni ja inimesteni. Intervjueeritav 1 arvamuse kohaselt peaks raamatukogud oma tööga panustades koguma lugejate andmeid ja seda turundamise eesmärgil rohkem ära kasutama : „Et me suudaksime koguda ka

oma lugejate kontaktandmed ja raamatukogudel on ju eriti lihtne seda teha. Sest ta tuleb kohale, sa küsida ta andmeid, võib-olla on see olemas, ma ei tea, aga seda sama meili postkasti, mis ta jätab sulle, sa teed ühe listi ja kui sul on midagi toimumas, siis paned põmm ja ütled, et tule. Ja kui ta ikka aru ei saa, siis võtad telefoni ja helistad. Ja kui ta ikka aru ei saa, paned kutse posti, et just sina oled oodatud sellel üritusele. Kõik võimalikud vahendid turundamiseks tuleb ära kasutada.“ Üks turundusviis, mida siiani on kasutatud, on plakatite paigutamine infotahvlitele, kohalikus ajalehes info kajastamine ja kindlasti ka inimeselt inimesele informatsiooni jagamine. Intervjueeritav 2: „Ikka kuulutused paned linna, kuulutad ajalehes, pluss kes käib, räägib edasi. [...] See on veel kõige efektiivsem.“

Oluline on, et raamatukogu on elanikkonnale kuuldav ja nähtav ning kasutaja tuleb tagasi juba seepärast, et ta on raamatukogu võimalustest teadlikumaks saanud ja tunneb ennast seal mugavalt ja kindlalt (Jõgi ja Talihärm, 2017: 7). Muutuvas ühiskonnas peavad raamatukogud olema ise väga aktiivsed oma reklaamimisel ja kasutama selleks kõiki interneti võimalusi, ka sotsiaalmeediat. Arvesse võttes toimunud ühinemist ja sellega tekkinud uut olukorda võiks valla kõikidel raamatukogudel olla ühine kodulehekül, kust vallakodanik saab vajadusel kätte esmase informatsiooni raamatukogude kohta. Intervjueeritav 1: „Selleks on jah tänapäeval, need samad vanad, ma võin ütelda, et kodulehekül on juba vana, selleks peab olema sotsiaalmeedia võimalused, oma kommunikatsiooni võimalused ja sellest tulenevalt koduleht. Siin tasuks mõelda, kas raamatukogudel võiks olla vallas üks ühine kodulehekül, kus me saame nagu seda teemat arutada, et inimene ei lähe Pukka eraldi vaid ta näeb kogu selle raamatukogude tegevuse ära. Et muuta atraktiivsemaks, nii noored kui ka, mina ütleks, väga eakad kasutavad interneti täna. [...] Ja väga huviga inimene kellel on vaba aega käib surfamas ja miks ei võiks olla raamatukogu kodulehekül üks selline võimalus. Kindlasti. IT on vallas antud valdkonnas hetkel väga oluline faktor ja mina toetaksin kahe käega, et sellele võimalusele raha anda ja leida.“ Intervjueeritav 2 toetab valla kõikide raamatukogude ühise kodulehe loomist: „Jah, see oleks täitsa mõeldav, sest sellel väiksel raamatukogul poleks midagi kajastada.“

Uuendustega kaasas käimine ja ennast täiendades läbi erinevate koolituste suudavad raamatukogu töötajad pakkuda külastajatele päevakohast ja kvaliteetset teavet. Raamatukogu töötajate valmisolek muudatustesse ja uuendustesse oma igapäevatöös võivad tekitada erinevaid reaktsioone. Intervjueeritav 1: „Eks me oleme ju kõik sellised oma kesta ja raami sees ja tahame jätkata oma mugavustsoonis ja olla selles samas kastmes edasi. Võib olla on ajast aega inimestel välja kujunenud see hirm, et kui keegi tuleb mingisuguse uuendusega, siis minu igapäevane elu on ohus, et järsku mind koondatakse või viiakse ära, järsku lastakse lahti.“ Intervjueeritav 2

tunnistab, et töötajad ei ole eriti uuendusmeelsed: „No ega vist väga ei ole üldiselt. [...]Üldiselt mida vanem töötaja seda rohkem hakkab see silma. No tegelikult ma arvan enda kohta ka, et alguses kui ma tulin siia, siis ma ikka tahtsin kogu aeg mingit uut programmi teha, aga nüüd on jah, et ohh nii saab lihtsamini, mis ma ikka vaeva näen.“

Seoses infotehnoloogia arenguga on muutunud ka lugejate vajadused ja nõudmised raamatukogudest saadavate teenuste osas. Paljud raamatukogude külastajad vajavad töötajate abi infotehnoloogilistes küsimustest. Interjueeritav 2: „Jah, vajadused on muutunud ja suurenenud, see on loogiline, et raamatukogu laiendab ka oma tegevust. Ta ei hakka pesu pesema või mida iganes, aga kõik mis seondub raamatutega või kogu infosüsteemiga, paratamatult raamatukogu peab hakama laiemalt asju vaatama. [...] enamik inimesi ei oska printidagi või vajab abi id-kaardi toimingutes.“

Raamatukogu töötajatel erialase hariduse olemasolu on tähtis, kuid samaväärseks peetakse ka töötajate aastate pikkust tööstaaži. Interjueeritav 2: „Ma arvan et erialaharidus ei ole nii oluline, et oluline on see kuidas sa ennast täiendad, sellega kursis oled ja kuidas see sulle meeldib ja et sa seda teha tahad. Ja kogemus ka. Et see paber ei tähenda ju midagi, kui sa ennast ei täienda. Põhiline on ikka see pidev täienduskoolitus.“

Otepää vallas on kultuurivaldkonna töötajatel madal palgatase. Palga tõusu sidumine erialahariduse olemasolul või hariduse omandamine läbi täiendkoolituste võib saada motivaatoriks ennast täiendada ja uuendustega kaasa minemiseks. Intervjueeritav 1: „Miks inimene õpib? Selleks et saada ja kui ta on ikka haritud ja tema huvi on selles valdkonnas edasi minna, pidevalt täiendab ennast, siis see on positiivne. Ja üheks motivatsiooniks kindlasti on töötasu. Ja loomulikult staaž, selles valdkonnas on ka, võiks olla töötasu motivatsiooniks. See kes töötab kaks aastat või see kes on töötanud nelikümmend aastat, need on erinevad kogemused selles valdkonnas.“

Valga maakonna rahvaraamatukogude 2017. aasta aruandes (2017: 13) on 2018. aasta tegevustena välja toodud raamatukogude rolli kultuurikeskustena, oluliseks peetakse järjepidevust traditsiooniliste ürituste korraldamisel ja koostööd raamatukogude endi kui ka teiste asutuste vahel.

Raamatukogudes korraldatud erinevad üritused ja näitused on enam jaolt seotud kirjanike tähtpäevadega või inspireeritud päevakorras olevast temaatikast, näiteks hetkel on Otepää Linnaraamatukogus Eesti 100 näitus. Seoses laste lugemisharjumuste tõstmise vajadusega on oluline raamatukogude koostöö koolidega. Otepää vallas tegutseb hetkel kolmes koolis

kooliraamatukogu, seoses kooliraamatukogude loomisega, on koostöö mõne raamatukogu jaoks muutunud olematuks. See loob eelise raamatukogudele, kelle asukoht võimaldab teha koostööd koolidega. Intervjuust tuli välja ka asjaolu, et varem korraldati üritusi rohkem, hetkel on see jäänud soiku, põhjuseks külastajate vähene huvi ja finantsiline kulukus. Ettepanekud ja ideed raamatukogude põhitegevuste mitmekesistamiseks peavad tulema raamatukogu töötajate poolt. Interjueeritav 1: „*Mina usun kui nende raamatukogu inimestega korralikult läbi rääkida ja teemat väga sügavuti nagu arutleda, plussid ja miinused letti tuua ja pärast teha selline ettepanek, mis on tulenenud nende enda ettepanekutest, siis ongi lahendus olemas.*“

Interjueeritav 2 arvamuse kohaselt on tähtis, et ettepanekud esitataks raamatukogu töötajate poolt: „*Jah, ikka ise pead seda taipama, mis on aktuaalne, et keegi päris ütlema ei tule. Sellist riiklikku süsteemi enam ei ole. Vahel harva on Valga ütlenud, et näiteks tehke see nüüd. [...] Põhiliselt määrab selle see situatsioon, mis parasjagu on, näiteks Eesti 100 ja saab sellega teha, mõnel kirjanikul on sünnipäev, teed sellega seonduvalt.*“

Üks variant on kaasata raamatukogusid erinevatesse kultuurivaldkonna korraldatavatesse üritustesse. Interjueeritav 1: „*Lisaks sellele missuguses kastmes see sündmus/üritus nagu välja näeb, oleks ju tore seal samas sündmusel/üritusel ka näha Otepäega seonduvaid raamatuid, mida meie rahvas võib-olla osa teab, osa ei tea. Et sellised raamatud on Otepäa kohta ilmunud või neid raamatuid ei ole.*“

Raamatukogudel puuduvad eraldi arengukavad ja nende järgi on siiani puudunud vajadus. Valla üldise arengukava aruteludesse ja koostamisse pole raamatukogu töötajaid kaasatud. Omavalitsuse ühinemisega tekkinud olukorda arvesse võttes võiks olla kõikidel raamatukogudel ühtne arengukava, kus välja toodud ühised suunad ja eesmärgid. Interjueeritav 1: „*Ühel vallal peab olema üks arengukava kõikide raamatukogude kohta, sest edasi mineku suund on üks.*“

Probleemiks ühise arengukava loomisel võib saada raamatukogude eripärad ja lisafunktsioonid. Interjueeritav 2: „*Selles mõttes on keeruline, et kõigil on oma spetsiifika. Pühajärve on kooliga hästi palju seotud, see määrab tema tegevuse täiesti. Kui Nõunil on hoopis teised funktsioonid, postimajandus ja sotsiaalspetsialisti vastuvõtt, Kuigatsil on mingi seltsimaja üritused [...]. Neid on väga keeruline ühe mütsi alla panna. Kõigil on oma eripära. [...] Aga niimoodi, ei tänapäeva maaraamatukogudel on lisafunktsioonid juures ja eripära. Ühist on väga keeruline teha.*“

Omavalitsuse üldisesse arengukavasse raamatukogude arengute kajastamisel on tähtis fikseerida põhisuunad ja põhieesmärgid, kuhu soovitakse jõuda. Arengukava loomisel peab kindlasti arvestama Otepäa valla üldise arengukavaga. Interjueeritav 1: „*[...] ma ei oska sellele praegusel*

hetkel vastata, see sõltub nii erinevatest teguritest ja seda saab ka alati paralleelselt võtta, mis meil need teised, kuidas vallal tervikuna on edasi minevad suunad. Seda tuleb ka arvesse võtta, et see muutub ka kogu aeg. Loomulikult raamatukogu arenguplaane ei saa teha vaatamata silma Otepää valla terviku arengukavale.“ Intervjueeritav 2: *„No põhimõtteliselt, et kui seal on põhisuunad ikka kirjas, ei pea sinna väga põhjalikult kirjutama. Peaks kajastuma põhieesmärgid, kuhu jõuda mingiks hetkeks.“* Arvestades infosüsteemide ja ühiskonna muutustega oleks mõistlik arengukava kinnitada 5 aastaks.

Raamatukogu töötajate kaasamine kultuurivaldkonna töökoosolekutesse, samuti teiste asutuste esindajate koosolekutesse, on vajalik valla kõikide asutuste omavahelise koostöö paremaks toimiseks. Eesmärgiks on raamatukogu töötajate välja toomine tööruutini, et ammutada uusi mõtteid ja ideesid, mida oleks võimalik rakendada oma töös. Intervjueeritav 1: *„[...]kultuurirahvaga peabki suhtlema silmast-silma. Infotehnoloogiline vahend on lihtsalt teadete jagamine, aga kui kogu tegevus läheb arvutisse siis me kaugeneme ja bürokratiseerume. [...] Ma kaasaksin raamatukogu töötajaid ka klubiliste sündmuste tegevustesse.“*

Intervjueeritav 2: *„Eks see vahetu suhtlemine ole ikka kõige õigem, aga ütleme nii et igapäevaselt ikka paratamatult meili teel. [...] Põhiline on see mis raamatukogusid puudutab, nagu näiteks olid need ühinemisläbirääkimised, meid ei kutsutud kedagi.“* Selline kaasamine ja ettepanekute ära kuulamine paneb raamatukogu töötajad tundma, et nad on vajalikud. Raamatukogu töötajad on huvitatud valdkonna teemalistel koosolekutel osalemisest, aastaid pole neid kaasatud omavalitsuse poolt korraldatavatesse töökoosolekutesse, neid ei kaasatud ka ühinemisest tulenevatesse koosolekutesse. Töökoosolekutelt oodatakse raamatukogu töötajatelt ettepanekuid raamatukogude vahelise tihedame koostöö loomise võimalikkusest ja selle elluviimisest.

Hetkel puudub igasugune koostöö valla raamatukogude vahel. Siiani on tihe tööalane suhtlus olnud lähestikku asuvate raamatukogude vahel, näitkes Otepää Linnaraamatukogu ja Pühajärve Raamatukogu vahel. Koostöö parem korraldamine ja tugevdamine kõikide raamatukogude vahel on hetkel tähtis, see võimaldab eelkõige kokku hoida ressursse nii raamatute tellimisel kui ka ühiseid üritusi korraldades. Intervjueeritav 2: *„Et saaks rohkem koostööd teha. Kas või näiteks kõrval raamatukoguga, kõik ei jõua tellida näiteks kalleid asju, siis saab kokku leppida, et sina võtad selle, meie võtame need. Ja ka mingeid üritusi saab koos planeerida sel juhul. Et see on põhieesmärk, et teha rohkem koostööd, aga kui pole kohtunudki teiste raamatukogu töötajatega, siis on see keeruline.“*

Raamatukogud omavalitsuse allasutustena ei saa muutuda tulu tootvaks asutuseks. Rahvaraamatukogu on kohaliku omavalitsuse asutus, kuid juhindub eelkõige oma tegevuses seadustest. Vastavalt Rahvaraamatukogu seadusele peab rahvaraamatukogu tagama vaba ja piiramatu juurdepääsu informatsioonile, teadmistele, inimõtte saavutustele ning kultuurile, toetada elukestvat õppimist ja enesetäiendamist (Rahvaraamatukogu., 2017). Kehtestades parematele raamatutele laenutamistasu, oleks mõeldamatu, kehtestades viivise raamatute tagastamisel hilinenud lugejatele, annab see pigem tagurpidise efekti: raamatukogu külastatavus pigem langeb. Intervjueeritav 2: „*Kui hakata tulu teenima siis hakkab see lugejaid ära viima. [...] Ma kardan, et kui sa paned mingisuguse hinna, et saad selle hea raamatu, et siis ta pigem ei tule enam. Kas või viivise võtmisega on see probleem, et siis jääks inimesi vähemaks. Et kui sa selle kehtestad, hakkad võtma, siis see mõjub kohe. Raamatukogu on selline koht, kus teenimisega ei vea välja, pigem sellega vähendad oma lugejate arvu.*“ Intervjueeritav 1 on seisukohal, et raamatukogu ei saa olla koht, kus oleks võimalik tulu teenida, kuid raamatute laenutajatele viivise määramist toetab: „*Ei, vot raamatukogusid ma tuluallikana ei näe. Kui keegi jätab raamatu tagasi toomata, siis võiks küll tema rahakotti tühjaks teha.*“

Otepää valla raamatukogude tuleviku visiooni ühe olulisema märksõnana saab välja tuua infotehnoloogia ja töötajate teadlikuse tõstmine läbi selle. Intervjueeritav 1: „*Ma arvan, et tuleb ajaga kursis olla, nii infotehnoloogilise, ka mõtteviisi [...], me peame ka mõtteviisi edasi arendama. [...] Me saame lähtuda ainult isiklikust kogemusest aga alati peame me olema avatud uutele tegevustele mis selles valdkonnas olemas on.*“ Intervjueeritav 2: „*Samm -sammu haaval edasi ikka. Infotehnoloogilises mõttes edasi areneda ja pidevalt ikks olema kursis mis maailmas toimub. Siis oskad mida valida, mida inimesed eelistaksid, seda trendi peab järgima.*“

Intervjuud juhtivate isikutega tõid välja erinevaid seisukohti kui ühiseid mõtteid raamatukogude edasiste arengute osas. Raamatukogudele ühise juhi määramise vajalikkus tekitas erinevaid arusaamasid — juhtiva töötaja seisukoha järgi on vajadus sellise töötaja järele, kuid raamatukogus aastaid töötanud juhtiva töötaja arvamusel on sellise töökoha loomine pigem tarbetu raha raiskamise koht. Arvesse võttes raamatukogude ühiseid eesmärke peab juhtiv töötaja tähtsaks kõikide raamatukogude ühise arengukava loomist, aastaid raamatukogus töötanud juhtiva töötaja arvates oleks probleemiks raamatukogude eripära ja piisaks tähtsamate eesmärkide kajastamisest valla üldises arengukavas. Juhtiva töötaja arvamusel puudub hetkel toimiv raamatukogude kaasaja võimaluste ära kasutamine, raamatukogud pole piisavalt ennast nähtavaks teinud. Tema seisukoht on kindel, et raamatukogu peab ennast turundama, kasutades selleks nii kodulehte kui sotsiaalmeediat ning oma igapäevatöös rakendama rohkem personaalset

lähenemist raamatukogu külastatavuse tõstmiseks. Ühiselt toetatakse raamatukogude internetivõimaluste ära kasutamist ja ühise kodulehe olemasolu kõikide valla raamatukogude kohta.

Mõlemad intervjueeritavad on seisukohal, et raamatukogu töötajatega on vajalik rääkida ja kaasata erinevatesse tööaruteludesse. Omavalitsuste ühinemiste tõttu on tekkinud olukord, kus vaadatakse kriitiliselt üle asutuste vajadus piirkonnale ja tehakse muudatusi asutuste töös. Professionaalse raamatukoguteenuse tagamiseks piirkonnas võib tekkida olukord, kus väiksema piirkonna raamatukogud muudetakse multifunktsionaalseks erinevaid teenuseid pakkuvateks keskusteks. Lisafunktsioonide lisamine töökoormuse vähenemise tõttu ja raamatukogude muutmine multifunktsionaalsemateks on intervjueeritavate arvates paratamatu. Aga ollakse seisukohal, et pigem juhtub see kaugemate raamatukogudega, mitte tõmbekeskuses asetsevate raamatukogudega. Uuendused raamatukogudes ja raamatukogu töötajate uuendusmeelsus on üks murekoht kuna töötajad pole väga entusiastlikud uuendustega kaasa minema. Raamatukogu töö on muutunud seoses külastajate vajaduste muutmisega, seega töötajate täiendus läbi erinevate koolituste on mõlema intervjueeritava arvates väga tähtis. Erialase hariduse olemasolu väärtustamine ja selle sidumine palgaga, on juhtiva töötaja idee töötajate motiveerimiseks. Juhtiva raamatukogu töötaja arvates saab tööalaselt pigem määravaks töötaja pidev täiendamine, et täita raamatukogu külastajate vajadusi. Mõlemad intervjueeritavad peavad tähtsaks koostöö tugevdamist ja raamatukogu töötajate kaasamist muudatustesse kuna see tagab raamatukogude tegevuse jätkamise ka väiksemate teeninduspiirkondadega raamatukogudes. Omavalitsuse ressursside kokkuhoiduks on koostöö arendamine üks tähtsamaid võtmesõnu raamatukogude töös. Nii raamatukogude omavahelises, kui koostöös omavalitsuse teiste asutustega.

3. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

Uurimistöö eesmärgiks püstitati soov anda ülevaade ühinenud Otepää valla raamatukogude tööd ja arengut mõjutavatest teguritest ning haldusreformiga kaasnevatest võimalikest muudatustest. Lisaks uuriti lähemalt rahvaraamatukogude tegevust ja rahvaraamatukogude kaasaja võimaluste ära kasutamist enda nähtavaks tegemisel. Täpsemalt uuriti Eesti rahvaraamatukogusid enim mõjutanud protsesse läbi aastate ja anti ülevaade muudatustest, mis kaasnesid haldusreformiga rahvaraamatukogude töös, tehti ülevaade raamatukogude teeninduspiirkondade rahvaarvust ja intervjueriti valdkonna juhtivaid persoone.

Rahvaraamatukogude üldarengud ja muutused läbi aastate on olnud märkimisväärsed. Rahva huvi raamatute vastu ja soov ning tahe ise midagi ära teha, on taganud rahvaraamatukogude tegutsemise tänase päevani. Juba 1925. aasta raamatukogude seadus pidas tähtsaks omavalitsuse ja raamatukogu töötajate omavahelist koostööd. Erinevate valitsuste ja võimude alluvuses on rahvaraamatukogud pidanud läbi tegema muudatusi ning uuendusi oma töökorraldustes. Alates 1990. aastate algusest, kui rahvaraamatukogude ülalpidamine määrati kohalike omavalitsuste kanda, on rahvaraamatukogudele lisatud juurde täiendavaid funktsioone.

Seni läbi viidud haldusreformi mõju rahvaraamatukogude tegevusele on olnud erinev. Varasematel aastatel läbi viidud haldusreformi ja valdade ühinemisega on kaasnenud väiksemate rahvaraamatukogude sulgemised. Sulgemise põhjusena oli välja toodud soov valla püsilike kokkuhoiuks tulevikus investeringute planeerimisel. Uurimistöös välja toodud näidete kohaselt on väiksemad rahvaraamatukogud edasi tegutsenud harukogudena kuid ühe näite kohaselt on kaasnenud ka raamatukogude sulgemised. Eelnevad ühinemised on olnud valdade jaoks vabatahtlikud. 2017. aastal riigi poolt algatatud ja ellu viidud haldusreformi eesmärgiks oli tagada kohalikele elanikele kvaliteetsemad ja kättesaadavamad avalikke teenuseid. See seab ühinenud omavalitsused uude olukorda kuna uue omavalitsuse ja omavalitsuse allasutuste korrapäraseks tööle hakkamiseks võib kuluda aastaid. Eelkõige sõltub see omavalitsuse juhtkonnast ja nende vastu võetud otsustest.

Intervjuu juhtiva töötajaga tõi välja, et hetkel pole plaanis väiksemaid raamatukogusid harukogudeks muuta või sulgeda. Vallavalitsuse juhtkonnas on olnud arutusel raamatukogude ühtse juhtimise alla viimine. Teoreetiliselt tähendaks see, et raamatukogusid juhitakse halduskeskusest ja raamatukogude töötajad alluvad omavalitsuse poolt valitud juhile. Vastavalt Valga Keskraamatukogu põhimäärusele on Keskraamatukogu ülesanneteks maakonna omavalitsustega sõlmitud lepingute alusel maakonna rahvaraamatukogude kogude komplekteerimine, maakonna raamatukoguteeninduse koordineerimine, teiste rahvaraamatukogude juhendamine ja nende erialase nõustamise ning raamatukogutöötajate täiendkoolituste korraldamine (Valga Keskraamatukogu põhimäärus, 2017). Juhtiv raamatukogu juhataja toob samuti välja asjaolu, et Valga Keskraamatukogu koordineerib raamatukoguteenindust maakonna rahvaraamatukogudes. Seega saab järeldada, et rahvaraamatukogud hakkavad tulevikus alluma omavalitsuse poolt määratud juhile ja Valga Keskraamatukogule. Selline dubleeriv tegevus omavalitsuse poolt ei parandaks raamatukogude igapäevatöö korraldamist ning oleks valla ressursside ebamõistlik kasutamine. Raamatukogudele ühtse juhi määramine võib olla esimeseks sammuks muuta väiksemad raamatukogud harukogudeks.

Suurem osa Otepää valla rahvaraamatukogude asukohtadest asuvad mõne teise asutusega ühe katuse all, seega võib oletada, et nende ülalpidamisele ja majandamisele kulutatakse vähem ressursse. Otepää valla eelarves on määratud majandamiskulu kõikidele raamatukogudele peale vallavalitsuse administratiivhoones asuva Otepää Linnaraamatukogule. Raamatukogude multifunktsionaalsemaks muutmisega soovitakse väiksemad rahvaraamatukogud arendada kogukonnakeskusteks või infokeskuseks, eesmärgiga katta omavalitsuse haldusalas asuvate väiksemate teeninduspiirkondade vajadused. Raamatukogude arendamisel erinevaid teenuseid pakkuvateks keskusteks võib tekitada olukorra, kus raamatukogu teenuse pakkumine jääb paratamatult tahaplaanile. Raamatukogude tegevusele võib saada määravaks ka rahvaarvu vähenemine teeninduspiirkonnas, sest rahvaarvust sõltub omavalitsuse poolt raamatute komplekteerimiseks eraldatav toetus. Igakuiselt ja aasta lõpu seisuga tellitud rahvaarvu aruandeid võrreldes on Otepää valla rahvaarv kahjuks langevas tendentsis. See toob kaasa omavalitsuse poolt eraldatava teavikute komplekteerimiseks määratud toetussumma vähenemise raamatukogudele.

Otepää valla rahvaraamatukogudest pakuvad hetkel kolm raamatukogu lisateenuseid. Enamasti on tegemist postiteenustega. Lisafunktsioonide lisamisega rahvaraamatukogude põhitegevusele võib kaasa tuua vähem aega tegeleda erialase tööga. Postiteenust pakuv Puka Raamatukogu on

oma aruandes kajastanud ka info postiteenuse tehingute kohta, märkusega, et see on suur osa tema tööst. Raamatukogude külastatavuse arvnäitjate langusel on plaanis väiksemates raamatukogudes läbi viia töötajate töökoormuse vähendamine või raamatukogude ühendamine mõne teise omavalitsuse allasutusega. Kahjuks puudub selle alane praktika, kuidas ja kas sellisel kujul raamatukogude põhitegevus säilib või muutub mõne teise asutuse kõrvaltegevuseks. Internetiajastul on raamatukogude koostöö koolidega tähtsal kohal ja korraldatavad ettelugemisetunnid algklassides võimaldavad koostöö tugevdamist koolidega. Selline tegevus aitaks kaasa raamatute populariseerimisel laste seas ja võib saada ajendiks raamatukogude külastamiseks. Väljapanekuid ja näituseid korraldatakse vaid üksikutes raamatukogudes (Otepää Linnaraamatukogu, Puka Raamatukogu ja Kuigatsi Raamatukogu), näiteks Otepää Linnaraamatukogus toimub väljapanekute korraldamine vastavalt temaatikale. Valga maakonna rahvaraamatukogu 2017. aasta aruande kohaselt olid rahvaraamatukogude põhilised tegevused ka ürituste korraldamised. Otepää valla mõnes raamatukogus korraldatakse erinevaid üritusi ja ettevõtmisi peaaegu iga kuu (Pühajärve Raamatukogu, Puka Raamatukogu ja Otepää Linnaraamatukogu), ülejäänud raamatukogudes valdavalt mõned üritused aasta jooksul või ei toimu üldse. Ürituste korraldamisel on oma osa kindlasti aktiivsetel raamatukogude töötajatel, kelle rõõmsameelse ja entusiastliku ettevõtmise tulemusena on suudetud luua hea koostöö koolilastega ja erinevate üritustega suudetud kaasata erinevate vanusegruppide esindajaid. Raamatukogud peaksid oma tegevusi ja üritusi rohkem reklaamima kuna teave toimuvatest üritustest jõuab väheste vallakodanikeni ja korraldatud üritus võib leida oodatust vähem külastatavust. See avaldab otsest mõju raamatukogude tegevusele, vähene külastatavus võib tekitada olukorra, kus üritusi ei soovita enam korraldada eeldusel, et seda ei külastata või peetakse liiga kulukaks. Valga maakonna 2017. aasta aruandes on välja toodud ühe raamatukogude põhitegevusena haldusreformiks valmistumine (Valga maakonna., 2018: 1). Otepää valla raamatukogude töötajatel puudus võimalus haldusreformiks valmistuda kuna neid ei kaasatud omavalitsuse poolt moodustatud töörühmade aruteludesse.

Internet võimaldab rahvaraamatukogudel teha ennast nähtavaks reklaamides enda asutust ja kajastades raamatukogudes toimuvaid tegevusi. Otepää valla rahvaraamatukogud ei ole ära kasutanud infoajastu uuemaid võimalusi turundustegevuse arendamiseks ja läbi selle ennast nähtavaks teinud. Seitsmest raamatukogust vaid ühel raamatukogul on oma koduleht, ühe raamatukogu tegevus leiab kajastamist külaseltsi kodulehel. Ülejäänud raamatukogude kohta leiab informatsiooni omavalitsuse kodulehtedelt, kuid tegemist on üldise teabega lahtiolekuaegade ja kehtivate õigusaktide kohta. Rahvaraamatukogus toimuvate ürituste ja

näituste toimumise mitte reklaamimisel jõuab informatsioon vaid piiratud arvuga inimesteni. Arenev infoajastu ja inimeste erinevate infokanalite kasutamine teabe otsingul on loonud olukorra, kus esmast informatsiooni otsitakse internetist. Igal asutusel peaks olema kodulehekülg, mis sisaldab ülevaatlikku teavet asutuse tegevuse kohta. Asutuse reklaamimine võib saada määravaks külastajate arvu tõstmisel või tagab ürituste rohkema külastatavuse. Ühine kodulehe loomine valla kõikide raamatukogude kohta võib olla lahendus, kuidas tõsta raamatukogude nähtavust ja teabe jõudmist rohkemate inimesteni. Raamatukogu töötajate kaasamine raamatukogu tegevuse kajastamisse ja sotsiaalmeedias asutuse kajastamine võivad tekitada vastakaid emotsioone. Kindlasti leiab selline tegevus nii poolehoidu kui kriitikat. Intervjuud tõid välja, et raamatukogu töötajad ei soovi uuendustega kaasa minna, ühe põhjusena toodi välja hirm töökoha kaotuse ees. Raamatukogu kasutajate vajaduste muutumisega on tõusnud nõudmised ka raamatukogu töötajatelt saadava informatsiooni osas või soovitakse nõustamist ja abi internetis vajalike toimingute sooritamisel. See tõttu on olulisel kohal raamatukogu töötajate pidev täiendamine läbi erinevate täiendkoolituste. Valga maakonna rahvaraamatukogu 2017. aasta aruande kohaselt korraldati eelneva aasta jooksul kuus koolitust raamatukogu töötajatele (Valga maakonna..., 2018: 3).

Omavalitsuse allasutustel peaks olema enda asutuste kohta arengukavad kuna antud dokument annab selge ülevaate asutuse tegevustest arengu suundade täitmisel. Hetkel on kõikide Otepää valla rahvaraamatukogude eesmärgid kajastatud paari üldise lausega omavalitsuse arengukavas. Haldusreformist tulenev uus olukord, raamatukogude külastajate vajaduste muutumisega ning omavalitsuse sooviga muuta raamatukogud multifunktsionaalsemaks, peaks olema selgelt kirjas raamatukogude eesmärgid ja arengusuunad. Arengukava koostamisse tuleks kaasata kõikide raamatukogude töötajad, kes toovad välja ja lisavad arengukavasse oma asutuste eripärad. Ühine arengukava paneb paika raamatukogude ühised tegevused püstitatud eesmärkideni jõudmiseks.

Ühinemisläbirääkimistesse raamatukogu töötajaid ei kaasatud, kuigi töörühmades arutati ka rahvaraamatukogude tegevust. Ühinemislepingus kajastatud valla raamatukogude tuleviku arengusuunad lisati lepingusse raamatukogusid esindanud isikute ettepanekutel. Omavalitsus plaanib rahvaraamatukogudes läbi viia ümberkorraldused, seega raamatukogu töötajate mitte kaasamine haldusreformist tulenevate muudatuste aruteludesse toob välja otsustajate asjatundmatuse. 1. jaanuarist 2018 moodustus uute haldusterritoriaalsete piiridega Otepää vald ja kõik hallatavad asutused alluvad Otepää Vallavalitsusele. Aasta algusest kureerib raamatukogusid uus juhtiv töötaja. Ees on rahvaraamatukogude uute põhimääruste vastu võtmised, tööplaanide paika panemised ja vastavalt ühinemislepingus kajastatule,

multifunktsionaalsemaks muutmised. Ümberkorralduste käigus selgub, mis tingimustel raamatukogud tegevust jätkavad. Ühinemislepingu kohaselt jätkavad tööd kõik rahvaraamatukogud, kuid pole täpsustatud, mis võib saada määravaks väiksemate raamatukogude ümberkorraldusteks või millistel tingimustel rahvaraamatukogud jätkavad tööd. Välistada ei saa ka väiksemate raamatukogude muutmist harukogudeks. Harukogudeks muutmine võib endaga kaasa tuua raamatukogude senise eripära kadumise ja töötajate iseseisva otsustusvõime kadumise. Multifunktsionaalsemaks muutmisega võib tagada raamatukogude ellujäämise, kuid aktiivsemate raamatukogude muutmisega teenuskeskusteks võib tekkida olukord, kus siiani lugejatele suunatud tegevused jäävad tahaplaanile. Arvatavasti ei muudeta multifunktsionaalseks Otepää Linnaraamatukogu, sest soodsa asukoha tõttu vallavalitsuse hoones on erinevad teenused kättesaadavad. Haldusreformiga kaasnevad ümberkorraldused tekitavad piisavalt segadust, seda enam on vajalik töötajate kaasamine valdkonna koosolekutesse ja teabe jagamine edasiste töökorralduste osas.

Juhtivate isikute arvates tuleks arendada koostööd rahvaraamatukogude ja omavalitsuse teiste asutuste vahel. Hästi toimiv koostöö võib saada määravaks Otepää valla rahvaraamatukogude igapäevatöös ja edasistes arengutes. Koostöö raamatukogude vahel võimaldab hoida kokku ressursse, seda nii raamatute komplekteerimisel kui ürituste korraldamisel. Koostöö teiste valla asutustega võimaldab raamatukogudel tutvustada raamatuid, teha enda asutusele reklaami, pälvida rohkemat tähelepanu ning sellega tõsta külastajate arvukust.

Töö autori arvates mõjutab haldusreform oluliselt uue Otepää valla rahvaraamatukogusid. Hetkel haldusreformiga kaasnevad mõju omavalitsuse allasutustele pole võimalik hinnata, sest planeeritavad uuendused ja ümberkorraldused on alles ees. Haldusreformi mõju rahvaraamatukogudele saab vaid oletada tuginedes dokumentides kirja pandud faktidele, tuues võrdluseks eelnevate ühinemistega korraldatud uuendusi ja ümberkorraldusi ning arvestades juhtivate isikute seisukohtadega. Lähtudes eelnevalt läbi viidud haldusreformide käigus toimunud võib väiksemaid raamatukogusid ees oodata harukogudeks muutmine või sulgemine. Ühinemislepingu kohaselt jätkavad tööd kõik ühinemise hetkel tegutsevad raamatukogud vastavalt piirkonna vajadustele. Piirkonna vajadused võivad erineda ja vastavalt sellele on sunnitud muudatused läbi tegema ka raamatukogud. Arvestades omavalitsuse eesmärgi muuta rahvaraamatukogud multifunktsionaalsemaks, ei ole hetkel plaanis väiksemate raamatukogude sulgemised, kuid juhtiva isiku hinnangul on vajadus raamatukogude tööd koordineeriva ühise juhi järele. Samuti on ta arvamisel, et raamatukogude ühtse juhtimise alla viimine tagaks parema

igapäevatöö korraldamise raamatukogudes. Arvestades asjaolu, et rahvaraamatukogude tööd koordineerib maakonnas keskraamatukogu, tooks ühise juhi määramine oma dubleeriva tegevusega kaasa segadust raamatukogude igapäevatöös ja oleks omavalitsuse ressursside ebamõistlik kasutamine. Välistatud pole ka väiksemate raamatukogude muutmine harukogudeks, mis tooks kaasa Otepää valla väiksemates raamatukogudes eripära kadumise ja pärsiks raamatukogu töötajatel asutuse tegevuse osas otsustavaid samme ette võtta. Raamatukogude töötajaid on siiani kaasatud vähestesse töökoosolekutesse, seega on küsitav raamatukogude töötajate kaasamine edaspidistes otsustusprotsessides. Raamatukogu on kohaliku teabe keskuseks (Valga Keskraamatukogu arengukava aastateks 2017-2021, 2017: 4). Kui kõrgelt hindab omavalitsus raamatukogu kohaliku teabe keskusena, sõltub omavalitsuse prioriteetidest ja otsustest. Juba 1925. aasta raamatukogude seadus väärtustas tugevat koostööd omavalitsuse ja raamatukogude vahel. Arvestades ühinemiseelset tegevust, ei hinda omavalitsuse juhtkond raamatukogude tegevust kõrgelt. Intervjuu tõi välja raamatukogude väärtustamise ja koostöö tugevdamise vajaduse. Loodetavasti läbi nende tegevuste pälvib raamatukogude tegevus vääritud tähelepanu. Raamatukogude tööd koordineeriva juhtiva isiku arvates peavad raamatukogud enda asutust turundama ja reklaamima läbi ühise kodulehe ning läbi sotsiaalmeedia. Raamatukogu töötajate kaasamine omavalitsuse erinevate valdkondade koosolekutesse toob loodetavasti töötajad hallist argipäevast välja ja annab uut tegutsemisindu. Koostöö tugevdamine raamatukogude ja erinevate omavalitsuse asutuste vahel võimaldab tõsta raamatukogude külastatavust. Määravaks võib saada ka omavalitsuse rahaline võimekus. Lähtuvalt raamatukogude teeninduspiirkonna elanike arvust finantseeritakse omavalitsuse eelarvest raamatukogusid regulaarselt teavikutega. Teeninduspiirkonna elanike arvu langus, raamatukogude madal kasutajate arv ja vähene huvi raamatukogude vastu võib saada määravaks raamatukogude igapäevase töökorralduste ümbekorraldamise vajadusele või raamatukogu töötajate töökoormuse vähendamisel. Muutuvas infoühiskonnas ja info kasutajate vajaduste muutumisel on raamatukogud muutumas kultuuri- või infokeskusteks, vastavalt omavalitsuse teeninduspiirkonna vajadustele. 1990. aastatel läbi viidud haldusreformiga määrati raamatukogude ülalpidamine kohaliku omavalitsuse kanda. Sellest ajast peale on omavalitsused lisanud raamatukogudele täiendavaid lisafunktsioone. 2017. aastal riigi poolt algatatud ja läbi viidud haldusreformiga kaasnevat mõju omavalitsusele on võimalik hinnata alles mõne aja pärast. Haldusreformi eesmärk tõsta omavalitsuse suutlikkust tagada valla elanikele kvaliteetsete teenuste kättesaadavust, jääb arusaamatuks, sest elanikele vajalikke teenuseid pakkuv omavalitsusüksus asub tõmbekeskuses. Töötades ise samas asutuses on juba praegu valla elanike seas tekitanud pahameelt väiksemate külade ääremaastumine ja vajalike teenuste koondumine

tõmbekeskusesse. Arusaamatuks jääb soov muuta raamatukogud erinevaid teenuseid pakkuvateks keskusteks, sest hetkel täidavad sellist funktsiooni spetsiaalselt loodud teenuskeskused. Pigem ootab väiksemaid raamatukogusid ees muutmine kogukonna- ja külakeskuseks.

Lõputöö eesmärkide saavutamiseks valitud metoodika sobis, kuna meetod tõi välja võimalikud tegurid, mis võivad mõjutada ühinenud Otepää valla raamatukogude arengut. Kuna kvalitatiivne sisuanalüüs võimaldab keskenduda teksti peamistele, tõenäolise vastuvõtu seisukohast olulistele tähendustele, võimaldas meetod saada ülevaate võimalikest mõjudest Otepää valla rahvaraamatukogude tegevusele ja arengule, mis kaasnevad haldusreformiga. Teoreetiline valim võimaldas otsustada analüütilistel kaalutlustel, missuguseid andmeid järgmisena koguda ja kustkohast neid leida. Intervjuude läbiviimiseks kasutatud semistruktureeritud intervjuukava võimaldas küsida lisaküsimusi vastuste täpsustamiseks.

KOKKUVÕTE

Seoses haldusreformiga kaasnenud omavalitsuste ühinemisele moodustus uute haldusterritoriaalsete piiridega Otepää vald, kus tegutseb seitse rahvaraamatukogu. Rahvaraamatukogud on kohaliku omavalitsuse asutused, kelle eelarvest kantakse raamatukogude ülalpidamise kulud, töötasud ja tagatakse kogude regulaarne varustatus teavikutega arvestades rahvaraamatukogu teeninduspiirkonna elanike arvuga. Haldusreformi eesmärgist lähtuvalt peab kohalik omavalitsus tagama kohalikele elanikele kvaliteetsemate avalike teenuste pakkumise ja teenuste kättesaadavuse. Antud olukorras on kohalikud omavalitsused hakanud otsima võimalusi, kuidas korraldada väiksemate rahvaraamatukogude tööd muutes selle erinevaid teenuseid pakkuvateks keskusteks. Rahvaraamatukogude multifunktsionaalsemaks muutmine on üks võimalus.

Uurimistöö alguses määratleti vastava ala kirjandusele tuginedes rahvaraamatukogude mõiste, toodi välja Eesti rahvaraamatukogusid enim mõjutanud protsessidest ning vabatahtliku ühinemise ja haldusreformiga kaasnenud mõjudest rahvaraamatukogudele. Lisaks anti ülevaade uue Otepää valla rahvaraamatukogude asukohtadest, põhi- ja lisategevustest, tegevuse kajastamisest läbi interneti, arengukavadest, ühinemiseelsetest tegevustest ja toodi välja valdkonna juhtivate isikute intervjuudest päevakohalised teemad seoses raamatukogudega.

Lõputöö eesmärgiks oli anda ülevaade ühinenud Otepää valla raamatukogude tööd ja arengut mõjutavatest teguritest ning haldusreformiga kaasnevatest võimalikest muudatustest.

Antud teema on tähtis, kuna rahvaraamatukogu on kohaliku omavalitsuse hallatav asutus ja tema tegevus sõltub omavalitsuse poolt vastu võetud otsustest, omavalitsuse finantsvõimekusest ja prioriteetidest. Omavalitsuse otsustada on ka raamatukogude ümberkorraldamise vajadus või jätkamine samadel tingimustel. Haldusreform on tekitanud olukorra, kus ühes omavalitsuses tegutseb mitu sama funktsiooniga allasutust. Uue ühinenud valla eesmärgid võivad muutuda ja finantsvõimaluste ümber hindamisel tekkida vajadus ümberkorraldusteks allasutustes. Raamatukogude ümberkorralduste põhjuseks võib saada ka raamatukogude teeninduspiirkonnas rahvaarvu vähenemine või madal külastatavus. Otepää vallaga ühinenud valdade

ühinemislepingus on kirjas eesmärk rahvaraamatukogude arendamine multifunktsionaalsemaks. Kultuuriministeeriumi valitsemisala 2017-2020. aastate arengukavas on välja toodud ühe tulevikuvõimalusena rahvaraamatukogude arendamine kogukonnakeskusteks sooviga pakkuda kvaliteetset ning harivat ajaveetmise võimalust. Muutuvas infoühiskonnas ja info kasutajate vajaduste muutumisega peavad muutuma ka raamatukogud, et pakkuda päevakohast ja kvaliteetset teenust. Eelnevalt kirjeldatu valguses ootavad rahvaraamatukogusid ees uuendused, mille tulemusena soovitakse muuta need täiesti erinevaid teenuseid pakkuvateks asutusteks, mida inimesed on harjunud siiani külastama. Erinevate teenuste pakkumisega võib tekkida olukord, kus multifunktsionaalsetes keskustes jääb raamatukogu teenuse pakkumine tahaplaanile.

Analüüsi tulemuste põhjal võib väita, et Otepää valla rahvaraamatukogud on põhitegevuses pigem tagasihoidlikud ning vaoshoitud. Kaasaja pakutavaid võimalusterohkeid uuendusi pole ära kasutatud ja selletõttu pole raamatukogude tegevus pälvinud ka piisavalt tähelepanu.

Positiivsena saab välja tuua, et ühinemislepingu kohaselt ja juhtiva töötaja nägemusel rahvaraamatukogude multifunktsionaalsemaks muutmisega ei ole plaanis väiksemaid raamatukogusid sulgeda. Hetkel on ebaselge kas või mis tingimustel rahvaraamatukogude töödes ümberkorraldusi hakatakse läbi viima. Rahvaraamatukogude viimine ühtse juhtimise alla tähendaks raamatukogudele muudatusi igapäevatöös. Raamatukogude muutmisega multifunktsionaalsemaks ja lisafunktsioonide lisamisega võib tekkida oht, et erialase töö tegemiseks jääb vähem aega. Ümberkorralduste vajaduse kriteeriumid on samuti ebaselged – kas määravaks võib saada vähenev rahvaarv, vajadus pakkuda väiksemates piirkondades omavalitsuse poolt kvaliteetsemat teenust või tuleneb see omavalitsuse prioriteetide muutustest.

Töö käigus leiti vastused sissejuhatuses püstitatud uurimisülesannetele. Samuti toodi välja ülevaade mõjutavatest teguritest ühinenud Otepää valla raamatukogude arengule ja tööle ning võimalikest muudatusest, mis kaasnevad haldusreformiga.

Kokkuvõtteks võib öelda, et haldusreform toob endaga kaasa ulatuslikke ümberkorraldusi ja muudatusi Otepää valla rahvaraamatukogude senistes töökorraldustes.

SUMMARY

The Impact of Administrative Reform on Public Libraries in Otepää Municipality

Administrative Reform established new rural municipality district of Otepää, in which are seven public libraries. Public libraries are founded by local governments, whose budget covers personnel salaries, maintenance costs and regular provision of items taking into account the number of residents of the public libraries' service area.

According to the objective of administrative reform, the local government ought to provide for local residents better quality public services and access to services. In the light the situation local authorities have begun to look for different methods to organize the work of smaller public libraries by turning libraries into centers providing various services. One option for that is making public libraries more multifunctional.

The concept of public libraries was determined on the basis of literature in the respective area at the beginning of this research. The processes, which influenced the most the Estonian public libraries and the impact of voluntary administrative reform on public libraries, were specified.

An overview of the locations of public libraries in the territory of the newly formed Otepää rural municipality, basic and additional activities, Internet-based activities, development plans, pre-reform activities is presented, also the topics about the libraries were highlighted in interviews with leading staff.

The purpose of the paper was to give an overview of the factors influencing the work and development of the newly formed Otepää rural municipality's libraries and possible changes due to the administrative reform.

The topic has its importance because the public library is a local government institution and its activities depend on the decisions, the financial capacity and the priorities of the local government. It is also up to the municipality to decide whether to restructure libraries under the same conditions.

Administrative reform has caused a situation in which several institutions of the same function are operating within one municipality. The goals of the newly formed municipality may change, and changes in the financial possibilities may be the cause for restructuration in municipality's institutions. The reorganization of the public libraries may be also caused by a decrease in population or low attendance in the libraries' service area.

The merger agreement of the Municipality of Otepää states that public libraries will be developed to level that is more multifunctional. In the development plan of the Ministry of Culture's area of governance in 2017-2020 is highlighted one possibility for the future to restructure public libraries to a community Center, which will provide a good educational opportunities for spending time.

In a changing information, society libraries need to change in order to deliver high-quality services.

In the light of all of it, public libraries are heading to the innovations, which will result major changes in services that are most common to the people. The provision of different services in the multifunctional center may lead to a situation when the library services are withdrawn.

Based on the results of the analysis, can be stated that public libraries in the Otepää rural municipality are rather modest and restrained in their activities. Modern day opportunities are not properly and fully used, due to this, the libraries have not received sufficient attention.

Great plus is that according to the merger agreement and the vision of a leading specialist, there are no plans to close smaller libraries by making them more multifunctional. In the current state, it is unclear whether or under what circumstances, the restructuring of public libraries will be carried out. Bringing public libraries under a centralized management means changes for libraries in daily work. There may be a risk that less time will be spent on doing professional work while changing the libraries more multifunctional and adding extra functions.

Also are unclear the need for reorganization - whether it will be the decreasing number of population, the need to offer a higher quality service by local governments in smaller regions or changes in local government priorities.

The answers to research` tasks set out in the introduction were found during making this paper. Also an overview of the factors influencing the development and work of the libraries of the united Otepää Municipality and the possible changes that accompanied the administrative reform was given.

In conclusion may say that, administrative reform will lead major restructure and organizational changes in the work of public libraries of Otepää Rural Municipality.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

Ajalooarhiivi fondiloend. (2018) *Ajalooarhiivi kodulehekül*. Kasutatud 10.04.2018
http://www.eha.ee/fondiloend/frames/struc_prop.php?id=695&lid=949

Avalikud raamatukogud : käsiraamat raamatukogude ülevalpidajaile ning juhatajaile.
(06.06.1924). *Rahandusministeerium*: Tallinn

Burk, K. (2012). Kuus aastat koos tegutsemist. *Raamatukogu*, 3, 10-12.

Bärg, S. (1999). Kohaliku omavalitsuse ja raamatukogu suhetest. U.Tõnnov (Toim).
Raamatukogud avatud ühiskonnas. (lk 141) Võru: AS Võru Täht Trükikoda

Eesti Statistikaameti kodulehekül. Kasutatud 28.05.2018. <https://www.stat.ee/stat-rahvaraamatukogud>

Eesti territooriumi haldusjaotuse seadus (01.06.2002). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 08.11.2017
<https://www.riigiteataja.ee/akt/22326>

Ehituse töövõtuleping. (2013). Otepää valla dokumendiregister. Kasutatud 24.11.2017
<https://atp.amphora.ee/otepaa/index.aspx?itm=80092>

Haaviste, L. (2018). *Autori poolt kogutud informatsioon Pühajärve Raamatukogu aruande kohta*. Otepää, 4. aprill.

Haldusreformi seadus (01.01.2017). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 30.10.2017
<https://www.riigiteataja.ee/akt/121122016034>

Hirsijärvi, S., Remes, P. ja Sajavaara, P. (2004). *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Kirjastus Medica

Jõgi, M. ja Talihärm, Ü. (2017). Mis iseloomustas rahvaraamatukogusid aastal 2016.
Raamatukogu, 4, 4-9.

Järva maakonna rahvaraamatukogude aastaaruanne. (2016). Kasutatud 27.11.2017
https://www.kul.rik.ee/sites/kulminn/files/jarva_maa_konna_rahvaraamatukogude_aastaaruanne_2016.pdf

Kalamägi, M. (2014). *Rahvaraamatukogude ühendamise kohalikes omavalitsustes aastatel 2000-2013*. Lõputöö. Tartu Ülikool, sotsiaal- ja haridusosakond.

Kalmus, V., Masso, A. ja Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. Kasutatud 12.12.2017
<http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>

Kilingi-Nõmme Raamatukogu põhimääruse kinnitamine. (01.10.2017) *Riigi Teataja IV*. Kasutatud 10.11.2017 <https://www.riigiteataja.ee/akt/416062017003?leiaKehtiv>

Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus (01.11.2017). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 07.11.2017 <https://www.riigiteataja.ee/akt/104072017021>

Koppel, A. (2015). *Rahvaraamatukogude turundustegevus Pärnu maakonnas*. Lõputöö. Tartu Ülikool, sotsiaal- ja haridusteaduskond.

Korss, T. (2009). 87aastane Nõuni raamatukogu jõudis päris oma koju. *Otepää Teataja*, 28. august. Kasutatud 22.11.2017 <http://teataja.otepaa.ee/280%20OT%20nr.%2013.pdf>

Kuigatsi kodulehekülg. (2017). Kasutatud 22.11.2017 <http://kuigatsi.edicypages.com/et>

Kultuuriministeeriumi valitsemisala arengukava 2017-2020. (2016). Kasutatud 22.11.2017 http://www.kul.ee/sites/kulminn/files/kultuuriministeeriumi_arengukava_2017-2020.pdf

„Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020” heakskiitmine. (12.02.2014). *Riigi Teataja III*. Kasutatud 24.11.2017 <https://www.riigiteataja.ee/akt/314022014002>

Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M. ja Strömpl, J. (2014) Intervjuu. Kasutatud 13.04.2018 <http://samm.ut.ee/intervjuu>

Lotman, P. (2001). Sada aastat eestlase raamatukogu. *Friedrich Puksoo päev. Raamatukogud Eesti raamatu hoidjana*. Tartu, 23. jaanuar (lk 9). Tartu: Tartu Ülikooli Raamatukogu https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/51134/2001_puksoo.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Lotman, P. (2011). Experiente docet- veel rahvaraamatukogudest. *Sirp*, 44, 3.

Luunja valla kodulehekülg. Kasutatud 01.11.2017 <http://www.luunja.ee/uudised/valla-raamatukogud-viiakse-uhitse-juhtimise-alla>

Luup, P. (2016). Suure-Jaani valla ühendatud raamatukogud kuus aastat hiljem. *Raamatukogu*, 1, 15-16.

Lõhmus, A. (2015). *Külaraamatukogu on rohkem kui raamatukogu*. Kasutatud 10.04.2018 <https://www.err.ee/535025/alo-lohmus-kularaamatukogu-on-rohkem-kui-raamatukogu>

Nuut, A. (2002). *Raamatukogud ja raamatukogundus taasiseseisvunud Eestis*. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu.

Markov, E. (2018). *Autori poolt kogutud informatsioon Puka raamatukogu aruande kohta*. Otepää, 3. aprill.

Must, M. (2016). *Eesti maaraamatukoguhoidjate suhtumine raamatukogude muutumisse*. Lõputöö. Tartu Ülikool, sotsiaalteaduste valdkond.

Mägi, K. (2018). *Autori poolt kogutud informatsioon Otepää Linnaraamatukogu aruande kohta*. Otepää, 9. aprill.

Nool, M. (2018). Turundagem targalt. *Raamatukogu*, 1, 4-8.

Oja, A. (2018). *Autori poolt kogutud informatsioon Sangaste ja Keeni Raamatukogude aruannete kohta*. Otepää, 30. aprill.

Otepää Linnaraamatukogu põhimäärus (01.12.2015). *Riigi Teataja IV*. Kasutatud 07.12.2017 <https://www.riigiteataja.ee/akt/427112015010>

Otepää valla arengukava aastateks 2015-2023. (28.09.2015). *Riigi Teataja IV*. Kasutatud 22.11.2017 <https://www.riigiteataja.ee/akt/425092015018>

Otepää valla 2018. aasta eelarve (29.03.2018). *Riigi Teataja IV*. Kasutatud 18.04.2018 <https://www.riigiteataja.ee/akt/429032018113>

Otepää valla kodulehekülg. Kasutatud 30.04.2018 <http://www.otepaa.ee/haldusjaotus-kulad-ja-rahvastik>

Otepää valla, Puka valla ja Sangaste valla osas haldusterritoriaalse korralduse ja Vabariigi Valitsuse 3. aprilli 1995. a määruse nr 159 „Eesti territooriumi haldusüksuste nimistu kinnitamine (01.06.2017). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 27.10.2017 <https://www.riigiteataja.ee/akt/131052017005>

Otepää valla põhimäärus (27.05.2015). *Riigi Teataja IV*. Kasutatud 15.11.2017 <https://www.riigiteataja.ee/akt/427052015005?leiaKehtiv>

Otepää valla, Sangaste valla ja Puka valla ühinemiskokkuleppe kinnitamine. (09.06.2017). *Otepää Vallavalitsuse dokumendiregister*. Kasutatud 25.09.2017 <http://avalik.amphora.ee/otepaa/index.aspx?type=12&id=156193>

Otepää vallavanema valimine. (30.10.2017). *Otepää Vallavalitsuse dokumendiregister*. Kasutatud 12.12.2017 <https://atp.amphora.ee/otepaa/index.aspx?itm=161955>

Otepää Vallavolikogu haridus-, kultuuri- ja spordikomisjoni koosoleku protokoll. (22.05.2015). *Otepää Vallavalitsuse dokumendiregister*. Kasutatud 24.11.2017 <https://atp.amphora.ee/otepaa/index.aspx?itm=115786>

Palupera valla arengukava 2012-2025. (19.10.2015). *Riigi Teataja IV*. Kasutatud 23.11.2017 <https://www.riigiteataja.ee/akt/416102015015>

Ettepanek Palupera valla territooriumiosa üleandmiseks. (2016). *Palupera Vallavalitsuse dokumendiregister*. Kasutatud 14.11.2017 <https://atp.amphora.ee/palupera/index.aspx?itm=21918>

Paimre, Õ. (2018). *Autori poolt kogutud informatsioon Kuigatsi Raamatukogu aruande kohta*. Otepää, 17. mai.

Peep, A. (1999). Avaliku halduse arendamise alused. Kasutatud 12.11.2017 https://haldusreform.fin.ee/static/sites/3/2012/09/1999_avaliku-halduse-arendamise-alused.pdf

- Puka raamatukogu kodulehekül.* Kasutatud 21.11.2017
<http://pukark.onepagefree.com/?id=1596&>
- Puka valla arengukava 2016-2024 kinnitamine. (15.07.2016). *Riigi Teataja IV*. Kasutatud 22.11.2017 <https://www.riigiteataja.ee/akt/412072016004>
- Puka valla kodulehekül.* Kasutatud 02.11.2017 <http://puka.kovtp.ee/>
- Põlma, I. (2017). Haldusreform ja raamatukogud. *Raplamaa sõnumid*, 26.aprill. Kasutatud 10.04.2018 <https://sõnumid.ee/2017/04/26/haldusreform-ja-raamatukogud/>
- Raamatukogud Eestis. (2018) *Kultuuriministeeriumi kodulehekül.* Kasutatud 09.04.2018 <http://www.kul.ee/et/eesmargid-tegevused/raamatukogud>
- Raamatukogusõnastik. (2018) *Eesti Rahvusraamatukogu kodulehekül.* Kasutatud 08.04.2018 <http://termin.nlib.ee/>
- Rahvaraamatukogu seadus (04.07.2017). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 09.04.2018 <https://www.riigiteataja.ee/akt/12798044?leiaKehtiv>
- Rahvaraamatukogu töökorralduse juhend (01.01.2012). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 07.12.2017 <https://www.riigiteataja.ee/akt/129122011100>
- Rahvastikuregister. (2018). *Autori poolt kogutud informatsioon Otepää valla rahvaarvu aruande kohta*. Otepää, 26. mai.
- Raideberg OÜ. (2012). Põlva linna ja valla ühinemise teostatavus- ja tasuvusanalüüs. Kasutatud 25.11.2017 http://www.polva.ee/bw_client_files/polva_linn/public/img/File/yhinemisanalyys.pdf
- Rand, E. (2017). *Suhtlusturunduse kasutamise vajadus ja võimalused rahvaraamatukogus Viimsi Raamatukogu näitel*. Magistritöö. Tallinna Ülikool, infotehnoloogiaste instituut.
- Rand, L. (2013). Kohalike omavalitsuste mõju kasvab. *Raamatukogu*, 5, 36.
- Reim, K. (2018). *Autori poolt kogutud informatsioon Nõuni Raamatukogu aruande kohta*. Otepää, 10. aprill.
- Sangaste valla arengukava 2016-2020. (13.06.2016). *Riigi Teataja IV*. Kasutatud 11.10.2017 https://www.riigiteataja.ee/akt/4100/6201/6006/20160602_nr_5_lisa.pdf#
- Sangaste valla ja Otepää valla ühinemislepingu ja selle lisade kinnitamine. (23.12.2016). *Otepää Vallavalitsuse dokumendiregister*. Kasutatud 28.10.2017 <http://avalik.amphora.ee/otepaa/index.aspx?type=12&id=149037>
- Sarapuu, L. (2011). *Viljandi Linnaraamatukogu 100. 1911-2011*. Viljandi: Print Best OÜ

Schasmin, E. (2010). *Valgamaa rahvaraamatukogud 1920-2010* (10-12). Valga: OÜ Valgamaalase Kirjastus.

Sootla, G., Kattai, K. ja Viks, A. (2008). *Kohalike omavalitsuste 2005 a. ühinemiste ja selle tagajärgede analüüs*. Uurimisaruanne. Tallinna Ülikool, riigiteaduste instituut.
<http://haldusreform.fin.ee/static/sites/3/2012/09/georg-sootla-kersten-kattai-ave-viks-kov-uhinemised-2005.pdf>

Tapa Linnaraamatukogu kodulehekülg. Kasutatud 08.11.2017
https://www.tapa.lib.ee/?page_id=617

Türi Vallavalitsus. (2015). Raamatukogusid jääb sügiseks vähemaks. *Türi Rahvaleht*, 03. juuli. Kasutatud 13.11.2017 https://issuu.com/tyrirahvaleht/docs/tr_03_juuli_2015

Türi valla kodulehekülg. Kasutatud 29.10.2017 <http://www.tyri.ee/raamatukogud>

UNESCO rahvaraamatukogude manifest. (i.a). *Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu kodulehekülg*. Kasutatud 09.04.2018
<http://www.eru.lib.ee/www/index.php/raamatukogundus/dokumendid/rahvaraamatukogud/174-raamatukogundus/dokumendid/rahvaraamatukogud/166-rahvaraamatukogude-manifest>

Vabariigi Valitsuse ettepaneku esitamine. (2017). Otepää Vallavalitsuse dokumendiregister. Kasutatud 24.10.2017 <https://atp.amphora.ee/otepaa/index.aspx?itm=151014>

Vahter, A. (2015). Meie saame aidata. *Raamatukogu*, 4, 4.

Valga Keskraamatukogu arengukava aastateks 2017 -2021. (2017). Kasutatud 21.04.2018
<http://www.valgark.ee/KoduleheleArengukava.htm>

Valga Keskraamatukogu põhimäärus. (22.12.2017). *Riigi Teataja IV*. Kasutatud 21.04.2018
<https://www.riigiteataja.ee/akt/422122017002>

Valga maakonna rahvaraamatukogude aruanne 2016. (2016). Kasutatud 20.11.2017
https://www.kul.rik.ee/sites/kulminn/files/valga_maakonna_rahvaraamatukogude_aastaruanne_2016.pdf

Veskimägi, K-O. (2000). *Kahte kappi on ühhetassa majas tarvis: leivakappi ja raamatukappi, Eesti raamatukogude ajalugu*. Ühiselu.

Volikogu otsuse edastamine. (2016). Otepää Vallavalitsuse dokumendiregister. Kasutatud 06.12.2017 <http://avalik.amphora.ee/otepaa/index.aspx?type=16&id=133524>

Õunapuu, L. (2014). Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. Kasutatud 05.01.2018 http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/36419/ounapuu_kvalitatiivne.pdf

Õunapuu-Seidelberg, K. (2013). Raamatukogud ja/kui tõmbekeskused. *Raamatukogu*, 5, 4.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kristina Reigo

(sünnikuupäev: 25.juuli 1976)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Haldusreformi mõjud rahvaraamatukogudele ühinenud Otepää vallas“,

mille juhendaja on Ilmar Vaaro,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

1. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

2. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 29.mai 2018.